

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Nr 3

Årgång 66

2011

Foto Thomas Carlquist, Västergötlands Museum

Nu har gårdsgården kommit en bit på väg
sidan 13

Profilen - Leif Broddetorparn Holgersson
sidan 16

Motion väckte debattlusten på årsstämman
sidan 4 - 9

Foto: Charles Hammarsten

HKH Kronprinsessan Victoria Västergötlands Hembygdsförbunds beskyddarinna

Innehåll

Tankar i tiden	3
Motion väckte debattlusten på årsstämman	4
Årets förening finns i Södra Ving.....	6
Tengelandspris till bokpionjär	7
Bildsvep från årsstämman	8
Från hembygd till hembygd	10
Hur torpen blev torp	11
Helt naturligt - Trivs bäst kring nötknäpparsvit..	12
Gårdsgårdskurs i Fornbyn.....	13
Resa i folkvandringarnas spår.....	14
Profilen - Konstnär med eget hembygdsmuseum.	16
Idyll med dramatik.....	17
Tre timmars brand utplånade halva byn	19
Trevliga utflyktsmål i sommar	20
Studiekommittén tipsar inför hösten.....	22
Inbjudan till redaktörsträff.....	22
Hus med historia	23
Hänt på bögda	24
Från Landsväg N:o 1 till Riksväg 41	28
Amatörarkeologer tränade för Loholmen.....	29
Läsvärt i korthet.....	30
Från Tufftuff-tåg till X2000	32

För redigering/layout svarar Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, Vårgårda, och tidningen trycks hos Rydins Tryckeri AB, Nossebro.

Utgivningstider är 22-28 febr, 25-28pr, 24-30 juni, 24-30 aug, 26-30 okt, 24-28 nov.

Senaste manusdag 6 veckor före utgivning.

Hemsida: www.hembygd.se/vastergotland

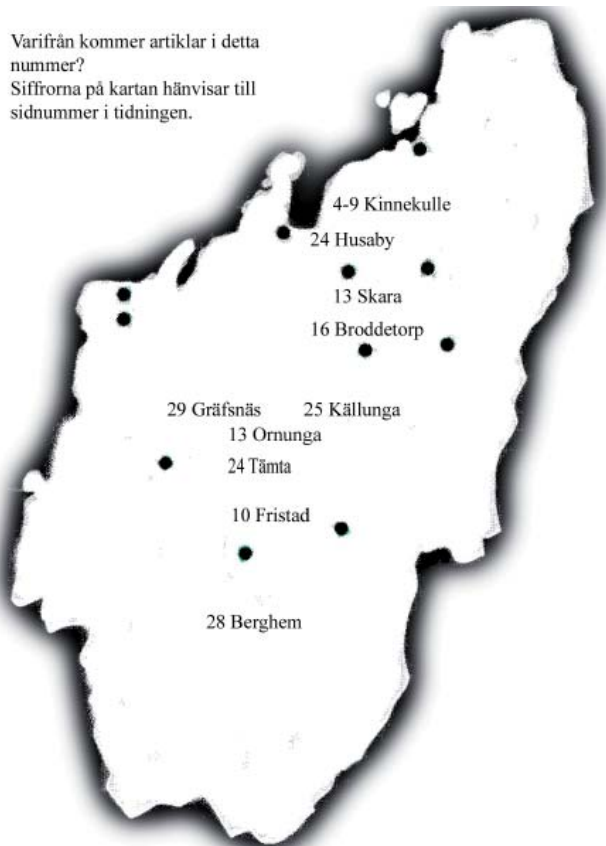
ISSN 0346-4954

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete,
natur- och kulturminnesvård.
Medlemstidskrift för
Västergötlands Hembygdsförbund
Årgång 66
Utkommer med 6 nummer per år
Avgift 2011 150:-

Varifrån kommer artiklar i detta nummer?
Siffrorna på kartan hänvisar till sidnummer i tidningen.

Nästa nummer av Västgötabygden kommer i vecka 34. Manusstopp 7 juli.

Författarna i denna skrift är själva ansvariga för innehållet i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att korta och redigera insänt material. Om inget annat anges, är artikelförfattaren också fotograf. Bidrag och tips till tidningen mottas tacksamt av redaktionen, liksom tidskrifter och böcker som önskas anmälda. De flesta texter och bilder publiceras på vår hemsida. Insända texter och bilder anses som godkända för publicering på vår hemsida.

Tankar i tiden . . .

Till förbundets årsstämma 2000 hade Bjärke Hembygdsförening väckt en motion om att gå ut med en enkät rörande Västgötabygden. Hembygdsföreningarna skulle ges tillfälle att ge sin syn på tidskriftens framtida inriktning och dess möjligheter att bli mera spridd bland medlemmar och andra intressenter. Motionen antogs efter viss tvekan, kanske var redaktören och styrelsen rädd för kritik från läsekretsen.

Redaktionskommittén fick i uppdrag att genomföra enkäten under hösten 2000. Jag fick i uppdrag att formulera frågorna. Det blev sex stycken. Vi fick in 110 svar, ett hyfsat gensvar.

Resultatet var positivt och redaktören Aina Lindborg kunde dra en lättnadens suck. I min redovisning av enkäten drog jag följande slutsatser.

Det krävs inte någon radikal förändring av tidskriftens nuvarande inriktning och utformning utan snarare en förnyelse i mindre steg i takt med föreningarnas och läsekretsens föremål. Några förslag som har stöd i enkätsvaren var att föreningarna engageras mera i arbetet med att få fler läsare och ett fördjupat innehåll. Det kan ske genom att de föreningar som vill utse ett prenumerationssombud tillika rapportör, eller både ett prenumerationssombud och en rapportör att Västgötabygden slutar med att ta in årsmötesreferat, och istället ägnar utrymme åt speciella satsningar som kan ha allmänt intresse, att Västgötabygden startar serier i stil med Helgessons förslag till exempel Min släktgård, Det åt vi förr. Industrier från förr, Min skola, Vår bygdefotograf. Att Västgötabygden blir marknadsförd som den fina tidskrift den är, att enkäten får bilda upptakt till en fortlöpande debatt om Västgötabygdens innehåll, utformning och spridning.

Redovisningen avslutas med följande ord;

Tänk på att Västgötabygden är en helt ideell produkt gjord av och för hembygdsvärdens folk.
En sanning värd att upprepas!

Roland Antehag

Vad har hänt sedan enkäten gjordes?

Årsmötesreferaten är borta och har ersatts med Hänt på bögda... Fler återkommande rubriker har tillkommit, Helt naturligt, Tankar i tiden och Profilen helt i Helgessons anda, Sista sidan, som många läser först, är historia om vardagsföremål i ord och bild. Foton i färg i halva tidningen. Kortare artiklar. Vi följer med i den tekniska utvecklingen och finns på nätet!

Redaktionskommittén har utökats och redaktören har ersatts med en redaktörsgrupp.

Men upplagan har legat still. Jag kan inte för mitt liv förstå varför många föreningar inte prenumererar på Västgötabygden till hela styrelsen.

Hur ser Västgötabygden ut om tio år? Jag tror att vi finns kvar som papperstidning. Vi har fler läsare och fler skribenter. Vi täcker hela Västergötland. Återkommande rubriker har ersatts med nya. Men vår kära sista sida finns kvar. Västgötarnas vardag är en outtömlig källa för den som har handlag att kort och koncist skildra den.

Men har någon tid och ork att lägga så många timmars ideellt arbete på tidningen som vår vän från Asklanda nu gör? Det är den viktigaste frågan att besvara för framtiden.

Vi är inne på vår sextiosjätte årgång. Bort mot 400 nummer har kommit ut, alla fyllda av intressanta artiklar och berättande bilder. Varje redaktör har haft sina visioner som präglat tidningen under dennes tid.

Någon politiker har sagt: Stolt men inte nöjd. Vi har anledning att vara stolta över vår tidning, men vi får aldrig bli nöjda. Vi måste kunna förena tradition och förnyelse. Då kan vi behålla vår stabila läsekrets och få fler som inser värdet av en tidning, som speglar dåtid och nutid i Västergötland.

Roland Antehag

Tack till Roland Antehag

Roland Antehag har i flera år varit sammankallande i redaktionskommittén för Västgötabygden. Han har också haft ansvar för de uppskattade årliga redaktörsträffarna på Hjälmareds folkhögskola. Där har de som arbetar med hembygdstidningar och hembygdsböcker kunnat utbyta erfarenheter och få inspiration. Redaktionskommittén vill framföra ett varmt tack för gott samarbete i vår uppgift att på olika sätt främja hembygdsvärdens.

Motion väckte debattlusten på årsstämman

Om Du förgäta skulle,
att Guds natur är skön,
gå upp på Kinnekulle
och blicka över sjön!

Kinnekullevisan av C W Böttiger med Lili Ann Johansson som solist fick avsluta gudstjänsten i Österplana kyrka vid Västergötlands Hembygdsförbunds årsstämma söndagen den 15 maj. Kinnekulles lov sjöngs i andra tonarter också av författaren till flera trädgårdsböcker Hannu Sarenström i ett lättsamt kåseri. Och visst visade sig Kinnekulle i en vacker skrud, även om en och annan regnskur, i och för sig välkommen, smatttrade på taket till det stora växthus vid Hellekis säteri, där stämman ägde rum.

I Österplana kyrka i katedralstil från 1800-talet samlades omkring 350 personer och deltog i gudstjänsten ledd av biskopen i Skara stift Erik Aurelius och kyrkoherden i Kinnekulle församling Carl-Henrich Falkenberg. Efter gudstjänsten delades Tengelandsstipendiet ut. Det gick i år till Berndt Evertsson, Borås, för hans forskning och dokumentation av bebyggelsehistoria i Kärråkra och Möne ända sedan 1500-talet.

I en lång karavan förflyttade sig så de 238 ombuden samt övriga deltagare till Hellekis säteri för registrering och lunch i det stora växthuset. Hellekis musikkår i eleganta uniformer underhöll med glad lunchmusik.

Eftermiddagen inleddes med en kort presentation av Götene kommun av kommunstyrelsens ordförande Kent Selmosson. Kommunen har ca 13.000 invånare. Den ökar i folkmängd, och 43 % arbetar med livsmedel i olika former med Arla och Dafgårds som stora arbetsplatser. Det finns inte mindre än cirka 200 föreningar i kommunen, och hembygdsföreningarna fick en eloge för sitt arbete.

Årets hembygdsförening

Så var det dags för Årets Hembygdsförening, en utmärkelse som i år gick till Södra Vings hembygdsförening och mottogs av föreningens ordförande Ingrid Öhlund. Södra Vings Hembygdsförening verkar i en gammal kulturbygd och har en bred verksamhet med Bogastugan som centrum. Man firar snart 50-årsjubileum och ger ut en jubileumsalmanacka och en sockenbok. Vidare har man fototävlingar och arbetar med att bevara bild- och filmmaterial. Medlemsantalet har ökat, och föreningen

Presidium. Hugo-Jacob Hamilton var stämmans ordförande och Mona Lorentzson krev stämmoprotokollet.

verkar kunna nå ut i bygden. Ingrid Öhlund tackade för utmärkelsen och inbjöd till jubileumshelgen 6 - 7 augusti i Bogastugan.

Förhandlingar

Till ordförande för årsstämman valdes Hugo-Jacob Hamilton och till sekreterare Mona Lorentzson. Dagordningens punkter avverkades snabbt, och valen följde valberedningens förslag. Eva Bergström Hyenstrand omvaldes till ordförande. Följande styrelseledamöter omvaldes för två år: Lars-Erik Kullenwall, Gudhem, Mona Lorentzson, Lödöse, Hugo Isaksson, Timmele, Leif Josefsson, Fristad, Ingrid Zackrisson, Tostared, och Jan-Olof Berglund, Odensåker. Som suppleanter på ett år omvaldes Tage Brolin, Främmestad, Birgit Carlsson, Istorp, Lena Gustafsson, Södra Härene och Björn Andersson, Varing. Aina Nicander, Herrljunga, hade avböjt omval och i hennes ställe nyvaldes Monica Nyvaller, Herrljunga. I styrelsen kvarstår på ett år Hans Menzing, Skara, Berit Stockvik-Lundin, Vänersnäs, Nils-Olof Olofsson, Viskafors, Göte Öberg, Tvärred och Lena Lagnerö, Kölingared. I valberedningen nyvaldes Arne Johansson, Vegby.

Det finns en studie- och ungdomskommitté, en redaktionskommitté för tidskriften Västgötabygden samt flera arbetsgrupper, bland annat en kommitté för att få det centrala kambrosilur-området i gamla Skaraborg, "Platåbergens landskap", klassat som världsarv.

Styrelsens verksamhetsberättelse visade på en varierad verksamhet med ordförandekonferenser, utvecklingsdiskussioner och redaktörsträff. I maj år 2010

Motionär. Astrid Dahlin, Ullervad-Leksbergs hembygdsförening inledde den livfulla debatten.

Förbundsordföranden Eva Bergström Hyenstrand var flitigt i farten under årsstämman.

höll Sveriges Hembygdsförbund sin riksstämma i Skara. Samverkan sker med många olika organisationer, bland annat med Västra Götalandsregionen och Hushållnings-sällskapet för att utveckla natur- och kulturturism.

Verksamhetsplan

Enligt styrelsens verksamhetsplan är 210 föreningar med över 40.000 medlemmar anslutna till Västergötlands Hembygdsförbund. Under verksamhetsåret vill styrelsen försöka förbättra marknadsföringen av hembygdsrörelsen och därigenom få den mer känd. Man vill få med ännu ej anslutna föreningar och få fler medlemmar i föreningarna. Detta kan ske bland annat genom ökad information om Västgötabygden, genom att sprida broschyr och folder om VHF:s verksamhet, genom medverkan i radio- och TV-reportage och genom att flitigare engagera pressen. Vidare är det viktigt att nå barn och ungdom lokalt. Enligt en år 2000 genomförd undersökning får redan i dag över 50.000 skolelever i Västergötland kontakt med hembygdsrörelsen genom vandringar, utflykter, besök i hembygdsgrändar eller på annat sätt.

I övrigt fortsätter nuvarande verksamhet med kurser, konferenser, studieresor, samarbete med andra organisationer osv. Utdelandet av ett byggnadsvårdspris förbereds. Fotodokumentation av hembygdsgrändar kan vara ett annat projekt.

Ordförande Eva Bergström Hyenstrand informerade också om att intresset för civilsamhället, alltså ideellt arbetande föreningar, ökar i Västra Götalandsregionen och att samarbete initieras, till exempel omkring turism och besöksnäringar. Sverige har anslutit sig till Europeiska landskapskonventionen, där gränserna upphävs mellan natur och kultur eller mellan stad och land.

Andra frågor att arbeta med är dokumentation av hantverkskunnande och underhåll av hembygdsföreningarnas byggnader. Ett projekt planeras, där en person anställs för att arbeta med kontakt mellan förbundets

medlemmar, turism samt utåtriktad verksamhet.

Motion

En motion angående förbundets organisation hade inlämnats av Hassle, Knätte, Lyrestads, Odensåkers, Torsö och Ullervad-Leksbergs Hembygdsföreningar samt Vadsbo Hembygds- och fornminnesförening. Enligt motionen är antalet deltagare i årsstämman för stort för att man aktivt ska kunna diskutera angelägna frågor och fatta beslut. Därför bör arbetet ske i mindre grupper, och det pekades på hembygds-kretsarnas möjligheter att fungera som kontaktlänkar till kommunerna.

Motionen utmynnade i ett förslag att årsmötet skulle tillsätta en utredningsgrupp om fem personer för att presentera ett eller flera förslag till ny organisation till årsmötet 2012.

Paradoxalt nog medförde motionen stor aktivitet och stort engagemang även i den stora församling som årsstämman utgjorde. Efter många inlägg och så småningom streck i debatten utkristalliserades två förslag. Styrelsen hade tidigare bifallit motionen men ansåg att styrelsen skulle tillsätta en utredningsgrupp. Motionärerna vidhöll sitt förslag att gruppen skulle tillsättas av årsstämman och hade också förslag på ledamöter. Efter votering antogs styrelsens förslag.

Ett förslag från styrelsen om ett gemensamt uttalande med Västergötlands Fornminnesförening medförde också en hel del diskussion. Uttalandet gällde skyddet av platåbergslandskapets unika natur- och kulturvärden, och de delade meningarna gällde uttrycket ”horisontlinjesprängande vindkraftsparker”. Ett förslag från stämman att ge styrelserna i de båda föreningarna i uppdrag att förtydliga och justera texten antogs, eftersom alla i övrigt var ense om uttalandets innehåll.

Leif Brunnegård, redaktör för Västgötabygden informerade om tidningen och om en redaktörsträff och konferens på Fristads folkhögskola den 24 september

för dem som arbetar med hembygds litteratur och medlemsblad.

Aina Nicander, avgående suppleant i styrelsen avtackades av Eva Bergström Hyenstrand, som också fick ett varmt tack av Hugo Isaksson för sitt arbete för förbundet. Eva Bergström Hyenstrand riktade avslutningsvis ett stort tack till arrangörerna för en väl genomförd stämma.

Ett underhållande kåseri av Hannu Sarenstrand, en varierad och intressant folkdräktsparad och visningar av

parken vid Hellekis säteri avslutade en innehållsrik dag på det vårfagra Kinnekulle.

Dagen avslutades med olika guidningar vid Hellekis Säteri, slottsträdgården och den nyrestaurerade våtmarken bakom växthuset.

*Text Ann-Britt Boman.
Foto Leif Brunnegård*

Årets förening finns i S Ving

Ingrid Öhlund ordförande i Södra Vings hembygdsförening lyssnar uppmärksamt när Förbundsordföranden läser upp motiveringen för utmärkelsen.

Utmärkelsen Årets Hembygdsförening gick i år till Södra Vings Hembygdsförening som kan lägga den till det övriga jubileumsfirandet detta år, då föreningen fyller 50. Nedräkningen till jubileumsfirandet den 6 och 7 augusti inleddes med besked redan vid årsskiftet.

En jubileumsalmanacka hade tryckts upp i 1500 exemplar och delades ut till alla hushåll, plus förstås till alla hembygdsvänner i förskingringen. Resultatet blev en rejäl uppgång i antalet medlemmar. Almanackan bygger på föreningens egen bildskatt, och innehåller också årets program och annan information.

Till själva jubileet skall en hembygdsbok ligga klar som resultat av arbetet som utförts i sex år av 22 medlemmar i en studiecirkel. Redan 2009 fick föreningen en extra skjuts i arbetet genom Ulricehamns kommuns

kulturpris för arbetet med boken

Föreningen har ett flitigt samarbete med andra föreningar i bygden, och det mesta kretsar kring hembygdsgården, Bogastugan, vackert belägen vid sjön Tolkens strand. Området växer hela tiden med nytillskott, men det har också tack vare vattnet blivit en samlingsplats för barnfamiljer och andra som utnyttjar platsen för bad och picknick.

Hemsidan är under uppbyggnad, men bjuder redan på ett antal sevärda filmer kring verksamheten och bygdens sevärdheter. Mer bilder kommer det att bli, under hela 2011 pågår en fototävling där det gäller att på bästa sätt dokumentera jubileumsåret.

Som vanligt återkommer tidningen med ett reportage i ett kommande nummer.

Tengelandpris till bokpionjär

Glad hembygdsvetenskapare. Berndt Evertsson tar emot blommor, diplom och prispengar av Mona Lorentzson.

”Boken är ett pionjärbete och kan förhoppningsvis användas som handbok av hembygdsvetenskapare och forskare, om hur man kan få fram och presentera sin hembygd från 1500- 1600-talet”, skrev en lyrisk anmälnare i Meddelande från Föreningen för Västgötlitteratur när Berndt Evertssons bok om byar och gårdar i Kärråkra, Möne och Vånga socknar kom ut härom året. Den behandlar dessa socknars byar och gårdar under perioden 1540-1680, och är på så sätt en mycket ovanlig sockenbok.

Inte nog med det, denna pionjärgärning beträffande forskning kring tidiga gårdar är dessutom mycket vacker, tack vare sitt sätt att utnyttja de gamla förnämliga kartbilderna.

Pedagogipris

För detta pionjärbete och en rad tidigare böcker med forskning kring torp, backstugor och vintervägstråk belönades Berndt Evertsson med 2011 års Tengelandstipendium vid årsstämman på Kinnekulle.

Berndt Evertsson, har varit lärare på Ingenjörshögskolan i Borås. Han arbetade under många år som

gymnasielektor, men började under 80-talet jobba extra även på Högskolan i Borås. 1991 fick han sin tjänst på högskolan och han har var under åren med och utvecklade kemisektionen till vad den är idag. År 2000 tilldelades han Borås Högskolas pedagogiska pris.

Vintervägstråk

Första boken Torp och backstugor i Kärråra socken, kom redan 1983. Torp och backstugor i Möne socken, kom 1990 och följdes 2003 av boken Boarp. En gård i Kärråra socken under fem sekler. År 2001 skrev Evertsson om Vintervägstråken i norra och mellersta Ås i tidskriften Fässingen. Och 2009 kom den redan nämnda och prisade boken Mellan skog och slättbygd. Byar och gårdar i Kärråkra, Möne och Vånga socknar 1540 – 1680.

Förra året tilldelades Berndt Evertsson Västgöta Genealogiska Förenings diplom och nu hedrades han också med vårt eget förnämliga Tengelandstipendium, uppkallat efter en tidigare redaktör för Västgötabygden, Folke Tengeland.

Cirka 53.000 skolbarn får varje år kontakt med hembygdsrörelsen i Västergötland. Det är ett bra sätt att få reklam för sin förening. Är Din förening engagerad i kontakterna med skolan?

Bildsvep från årsstämman på Kinnekulle

Fanvakten utanför Österplana kyrka

Välkommen till kyrkan!

Intåg i kyrkan av fanvakten och förbundsstyrelsen och sist i raden kom kyrkoherden och biskopen.

Gill Bengtsson hälsar välkommen till årsstämman på Kinnekulle och till kyrkan.

Västgötabygden 3:11

Fullt verk. Och så klämde kantor Margareta Johansson i med första psalmen.

Berndt Evertsson tackade för att han tilldelats Tengelandsstipendiet.

Hällekis Musikkår bjöd på välklingande lunchmusik

Före maten fanns tid för registreringen.

Förste ceremonimästaren Nils-Olof Olofsson höll koll på honnörbordet.

Bengt Andersson från Kållands-Råda hade synpunkter att framföra på stämman.

Aina Nicander fick blommor och erkännansamma ord för sin insats i styrelsearbetet.

Hannu Sannerström berättade om sina första försök som trädgårdsodlare

Till sist fick vi se en folkdräktsparad.
Foto Ingemar Lundgren och Leif Brunnegård

Från hembygd till hembygd

Alva på Gotland. En vy från min första hembygd.

Att söka en ny hembygd

Så flyttade jag från min hembygd Alva på södra Gotland till Fristad. Inom mig bar jag bilden av vad som skapar hemkänsla. En miljö med slättland, lövdungar, åkrar, betande kor och inga sjöar och åar. Husen var av sten eller trä, ofta med ett bakbygge, som gav huset T-form. Vid mitt första möte med Fristad var kontrasten stor. Genom bussfönstret såg jag barrskogsklädda höjder och Öresjö. Och husen liknade inte husen i Alva. Då kändes det inte som om detta skulle kunna bli min nya hembygd. Men här skulle jag bo och här skulle jag vara hemma.

Snart skulle jag börja utforska Fristad och bekanta mig med miljön som ett första steg mot känslan av att vara hemma. Och Fristad skulle avslöja små hemligheter i landskapet. Jag fann små öar, där känslan av hemma uppenbarade sig. En sådan var Kröklings hage med sina träd, buskar, blommor och stenar, som med lite fantasi skulle kunna vara järnåldersgravar. Det var som om ett gotländskt änge hade flyttat till Fristad. Ofta skulle jag återvända till Kröklings hage och den hemkänsla den gav. En annan ö i landskapet, som gav mig lite hemkänsla var det sandiga området vid sjön i Asklanda med sitt tallbestånd. Nu var ju kontrasten stor mellan det karga området vid Asklanda och lustgården i Kröklings hage, men även Gotland har stora kontraster i landskapet. Där finns både de karga hedarna och lövängenas lustgårdar.

Mitt sökande efter hemkänsla bekräftar talesättet att man reser bort för att komma hem.

Störst intryck i landskapet gav de hänförande utsikterna med blånande berg, dalar och sjöar. Kontrasten till Gotland var stor, men en likhet fanns det i den fria sikten. Här kunde jag andas. I detta landskap var det fint att bo, tänkte jag, fast jag var borta och inte hemma.

Det fanns i landskapet både områden som påminde om Gotland och områden som gav skönhetsupplevelser och frihetskänsla och som stärkte tanken att här ville jag bo. Men inte bara landskapet utan också bebyggelsen kunde ibland inge en känsla av igenkännande. Främst var det de vitputsade sten-

husen och de trähus som inte var rödmålade, som stärkte hemkänslan.

Det fanns alltså partier i landskapet och bebyggelsen, som var lätta att ta in, medan andra partier bara kändes främmande. Men det är nog så för alla i som bor i Fristad, att när man rör sig i bygden, så kommer minnen och känslor att växla. Det är inte nödvändigt, att allt i en bygd har samma värde för känslan av hembygd.

Om landskapet och bebyggelsen i början hade betydelse för hemkänslan, skulle efterhand människor få större betydelse för denna känsla. I Fristad fanns min familj och människor som jag lärde känna i arbetslivet och på fritiden. Många av dessa människor var inflyttade till Fristad som jag. Fristad var lika mycket hembygd för dessa människor som för mig. Vi fick alla söka erövra hembygdskänslan. Kanske var det lättare för oss som flyttat långt ifrån och definitivt lämnat den gamla hembygden. De som bara flyttat några mil kunde ju lättare snegla på sin gamla hembygd och oftare återvända dit på besök och fylla på den gamla hembygdskänslan. Fristadbornas betydelse skulle stärkas av att när jag återvände till Alva på Gotland, så kände jag inte längre så många människor. Folk hade dött och folk hade flyttat in och ut från Alva. Jag kom att känna många fler människor i Fristad än i Alva.

Fristad har kommit att bli hemma. Jag slipper göra

som Kristina i Duvemåla, som borta i USA gick och längtade hem till Småland. Men frågan om Fristad som min hembygd ställs på sin spets, om jag för in min historia. I Alva har mina släktingar bott. Där talar man min dialekt. Ofta blir jag genom min dialekt påmind om att jag är från Gotland. Det kan ju vara trevligt och harmlöst, men samtidigt står det klart, att jag inte är västgöte. När frågan om min identitet kommer upp, blir jag mer kluven i frågan om var min hembygd är. Tydligen har jag två hembygder. Hembygden i Alva har ett innehåll, och hembygden i Fristad har ett annat innehåll. Det går inte att besvara frågan, om Fristad är min hembygd. Men ställs frågan vad i Fristad som är min hembygd, kan jag till en del ge ett svar, som jag visat i min artikel.

Alla som har flyttat från den plats där man växt upp

Fristad i Västergötland. En vy från min nya hembygd.

kommer i bästa fall att få två hembygder, och var och en får fylla sin hembygds känsla med eget innehåll.

Gunnar Boman

Hur torpen blev torp

Vanligtvis för begreppet torp tanken till dagsverkstorpet på ett gods, medan bergstorparen har rötter i bondes-tenålderns fria nybyggare. Ett klarläggande är därför på sin plats. I sydligaste Sverige var ordet torp beteckningen för en grupp gårdar, en by. Det överfördes sedan (till) att betyda en större gård för att slutligen bli dagsverkstorparens lilla lönejordbruk. I mera norröna trakter har torp alltid betytt ett mindre jordbruk, oftast på ofri grund. Här på Halle. och Hunneberg, där alla bosättningar är på ofri grund, har samlingsnamnet torp fått omfatta allt från femtiohektars Bergagården till tvåhektars Högsäter.

Ursprungligen var torpet ett mindre nybygge på allmän mark och från 1300-talet även på kronomark. Begreppet torp är från medeltiden känt som benämning på ett mindre jordbruk där innehavaren försörjde sig som dagsverkare på en större gård. Senare kom det även att betyda ett mindre jordbruk som med statliga

initiativ bröts i obygd – invandrande finnar i Bergslagen. Under 1600-talet fick torpet den allmänna beteckningen, jordbrukslägenhet upplåten med dagsverksskyldighet åt jordägaren. Från mitten av 1700-talet ersatte torparen landbönderna som godsens främsta arbetskraft. Från slutet av 1800-talet inrättades skogstorp/kronotorp på norrländska kronoparker. Från början av 1900-talet blev godsens torpare likställda med jordbruksarrendatorer.

Göran Söderström

Barns funderingar

Det är inte så farligt om man har olika färg på huden.
Det viktiga är att man har samma färg på hjärtat.
Isabell, 7 år

Trivs bäst kring nötknäpparsviten

”Varför far di omkring så?” verkar hon säga när hon plirar på oss besökare med ett blänkande öga bakom bovmasken. Själv känner hon sig bortkommen redan hundra meter från hemmet, och kan inte förstå att inte alla insett att hemma är bäst. Hon är bokstavligen en främmande fågel här vid Hornborgasjön vilken är en naturens egen storflygplats med avgångar till stora delar av världen.

Nötknäppare kallades hon här i Västergötland förr, men fågelböckerna föredrar namnet nötväcka. Hon har sig själv ovetande hamnat mitt i Hornborgadagen, fastnat i ett fågelnet och visas nu upp för publik när hon vägs (sådant brukar inte damer gilla), ringmärks och presenteras. Här vid Hornborgasjön är fågelskådandet vetenskap, och man vill veta exakt vad de små vännerna har för sig och vart de fladdrar iväg. Den här väckan verkar ta det med ro, trots att hon är en bra bit hemifrån och dessutom tvingas sitta still. Nötväckor är normalt alltid på rörlig fot, stressar omkring som en skållad storstadsbo. Trädrännare kallades hon i Närke. Men den unge fågelfångaren som håller henne i ett ömt men fast grepp försäkrar att hon bara var lite upprörd när hon togs loss ur nätet.

Huvudet ned

Hon påstås i motsats till oss inte oroa sig för framtiden, hur man nu kan veta det? I alla fall poserar hon utan protester, men längtar säkert hem. När en nötväcka hittat några lämpliga träd så slår hon sig ner där för gott, motionen får hon när hon jagar upp och ned för trädstammen i jakt på insekter och annan smågodis. Hon mesar inte som andra fåglar genom att försiktigt backa nedför stammen, nötväckan lever en stor del av sitt liv med huvudet ned och fötterna upp. Framåt hösten satsar hon hårt

Visst är jag snygg, verkar den här poserade nötväckan säga.

Helt naturligt

bok som fru Brita gav ut och där hon fällde den söta och lätt ironiska kommentaren:

– Kan man bli svartsjuk på en nötväcka?

Nötväckan var en inte helt kravfri flickvän. Hon åt snart kaksmulor och nötter ur Björns hand, men visste vad hon ville. Vissa kakor ratade hon och inte ens nötterna dög om de var gamla och torra. Då klagade hon högljutt och kunde rentav demonstrativt kasta bort nöten och kräva bättre uppvaktning.

Frågan är om nötväckan vid Hornborgasjön förra sommaren ens fick en nöt som tack för sin medverkan i underhållningen. Men förmodligen var hon helt nöjd med att slippa loss och kunna fladdra hemåt till nötknäpparsviten, som ofta är ett gammalt hackspettbo eller en holk. Alltid med ingången igenmurad så att bara slanka nötväckor kan åla sig in. Den här hemkära fågeln lever efter devisen mitt hem är min borg.

Hans Menzing

Gärdsgårdskurs i Fornbyn, Skara

Kursledaren Simon Sandgren vrider en vidja medan Magnus Berg plockar upp de heta grangrenarna ur tvättgrytan.

Foto Thomas Carlquist, Västergötlands Museum.

När vädret visade sin bästa sida i början av maj, gick en kurs i gärdsgårdstängning av stapeln i Fornbyn, Skara.

Då kunskapen om material liksom konsten att bygga en traditionell gärdsgård, "skiehaj" håller på att försvinna, arrangerade Västergötlands museum, Västergötlands hembygdsförbund och Studieförbundet Vuxenskolan en kurs i gärdsgårdstängning, i syfte att sprida kunskapen vidare till såväl hembygdsföreningarnas medlemmar som en intresserad allmänhet.

Från olika håll i Västergötland kom det elva kursdeltagarna till Fornbyn och Daretorps missionshus, som fungerade som kurslokal. Kursledaren Simon Sandgren, Vättak inledde med ett teoripass. Det gavs exempel på olika gärdsgårdstyper, material och konstruktioner utifrån nedtecknade "folkminnen" från olika socknar i framförallt Skaraborg men också från övriga delar av Sverige. Lite historik kring äldre tiders gärdsgårdssyn och tillhörande mätredskap "Tülken" hanns också med.

Övning ger som bekant färdighet därför ägnades mycket tid åt att praktiskt prova på att bygga "skiehaj". Stolpar brändes, slanor klövs, och vidjor värmdes såväl

Så börjar man. Thorleif Gustavsson vrider en vidja runt stolparna med hjälp av Olle Andersson

Foto Thomas Carlquist, Västergötlands Museum

över eld som i vattenbad.

Sedan gällde det att sammanfoga det hela till en funktionell och hållbar gärdsgård med tillhörande hörn. Resultatet blev en lång och fin gärdsgård

Efter avslutad kurs hade alla deltagare med sig grundläggande kunskaper i konsten att bygga en gärdsgård. Roliga minnen och nya vänner blev en extra bonus.

Ulrika Eriksson

Bildtext till bilden på första sidan

Nu har gärdsgården kommit en bit på väg. I förgrunden från vänster ses Anton Ornelid och Ulf Karlsson. I bakgrunden från vänster ses Anna Ornelid, Magnus Berg, och Victor Johansson.

Ladugården på Fornbyn

1700-talsladugården från Rackeby på Kålland brann ned till grunden i april 2009. Nu är den snart uppbyggd igen och museets hemsida kan Du följa jobbet på www.vastergotlandsmuseum.se

Resa i folkvandringarnas spår till Ravenna

Resegruppen framför mausoléet i Ravenna över Theoderik den store, byggt omkring 520 e. Kr

526. Några år tidigare började han bygga sitt mausoleum, en tiosidig byggnad med ett tak bestående av ett enda stenblock som väger 500 ton. I den står den tomma porfyrsarkofagen som en gång innehöll Theoderiks kvarlevor. På taket finns utskjutande hörn, som möjligen användes för linor när stentaket lyftes på plats. Under kupolen finns uthuggna dekorationsslingor.

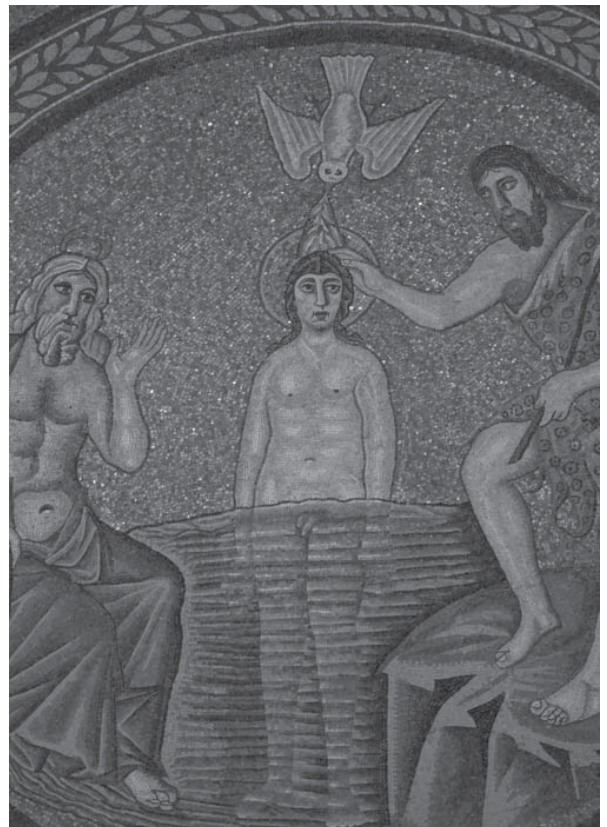
Kejsaren Augustus grundade vid kusten nära Ravenna en hamn och flottbas för att skydda Adriatiska havet, Civitas Classis. På 400-talet var Ravenna huvudstad i det västromerska riket. Sedan blev Ravenna huvudstad i det östgotiska riket under Theoderik och senare residens för

I juni 2010 höll Historieforum i Västergötland ett seminarium i Vara med olika föreläsningar om folkvandringstiden. Under seminariet väcktes frågan om en resa till Ravenna med minnen av goterna. Där regerade på 500-talet östgoten Theoderik den store, Didrik av Bern, som sannolikt också omtalas på Rökstenen några hundra år senare. Under seminariet hade en intressant fråga kommit upp, nämligen en möjlig likhet mellan Theoderiks mausoleum i Ravenna och ett avbildat hus på runstenen i Sparlösa. Stenen härstammar troligen från 700- eller 800-talet. Christer Westerdahl, arkeolog och historiker och verksam som forskare och lärare vid universitetet i Trondheim, planerade resan och ställde upp som reseledare.

Den 15 april var det så dags för 26 förväntansfulla deltagare att anträda den kulturhistoriska resan till Ravenna. Under bussresan fick vi ytterligare kunskaper om folkvandringstidens Europa genom Christer Westerdahls föreläsningar och kommentarer. Jordanes berättar på 500-talet om olika germanska stammar och det berättas i andra källor om västgoterna och östgoterna som från östersjökusten sprider sig ut över Europa. Att orden got, göt, Götaland och Gotland har med varandra att göra låter troligt.

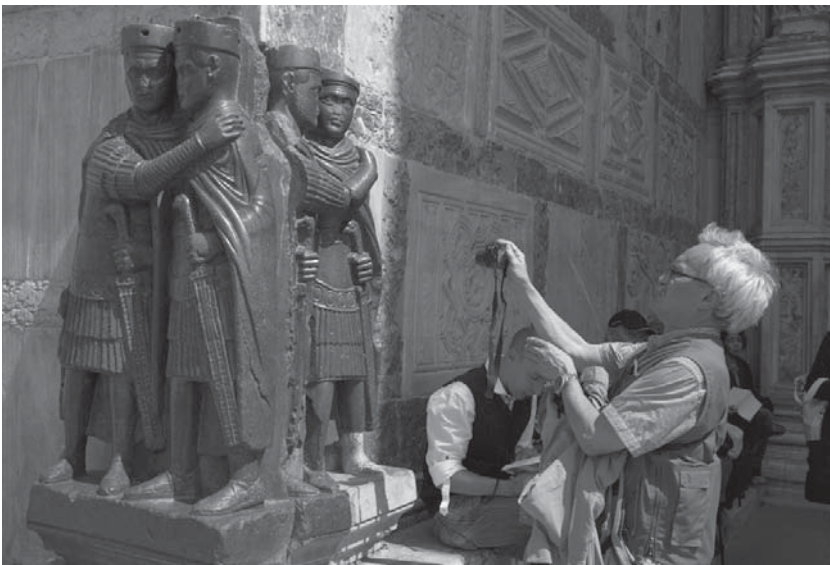
Theoderik den store

Västgoterna under Alarik erövrar Rom i början av 400-talet, och Theoderik med östgotiskt ursprung besegrade år 479 Odovakar. Han regerade sedan i Ravenna och dog

Mosaik som visar Jesu dop i Battistero degli Ariani i Ravenna. Dopkyrkan, som är ett världsarv liksom sju andra kyrkor i Ravenna, är påverkad av den arianska trosuppfattningen om Jesu gudom. Kyrkan byggdes under senare delen av 400-talet e. Kr.

Reseledaren Christer Westerdahl framför "Tetrarcherna" vid Sankt Marcuskyrkan i Venedig. De fyra romerska kejsarna i porfyr symboliserar enheten i det romerska riket och föreställer troligen kejsarna Diocletianus, Maximianus, Galerius och Konstantin. Kyrkan byggdes ursprungligen på 1000-talet.

bysantinska ledare. Langobarderna erövrade staden på 700-talet.

Åtta världsarv i Ravenna

Ravenna har inte mindre än åtta världsarv, huvudsakligen bestående av mosaik i kyrkor. Där finns mest bibliska motiv men också mycket naturmotiv som fåglar och växter. På en plats lär det finnas 99 olika fåglar.

I Basilica di San Apollinare Nuovo, uppkallad efter den förste biskopen i Ravenna, fanns det lysande mosaiker med bilder ur Jesu liv. Hela norra sidan är uppfylld av gestalter som vill hylla Jesusbarnet i himladrottningens knä. Bland dem finns de tre vise männen som benämns mager och troligen är hemmahörande i den persiska zoroastrismen.

Ett litet mästerverk är Gallia Placidias mausoleum. Augusta Gallia Placida var dotter till Theodoros den store och regent i Ravenna i många år. Där fanns mosaik med mönster i utsökta färger, framför allt blått, och mycket naturmotiv med fåglar.

I anslutning till Basilica di San Vitale, uppkallad efter Ravennas skyddshelgon fanns romerska skulpturer. En av dem visade skeppsbygge med spanten påsatta i ett senare skede. Överhuvudtaget ger konstverken god kulturhistorisk inblick. Det upptäckts hela tiden nya fynd från forna tider. Vi besökte ett nytugrävt hus, Domus dei Tappeti di Pietra eller Huset med stenmattan. Där fanns ett mosaikgolv med många olika mönster, bland annat "De fyra årstiderna" men också mönster med ursprung i svastikan, den mångtusenåriga solsymbolen som uppträder på olika håll i världen och som Hitler tyvärr misskrediterade. Våra lussekatter har också liknande

mönster. Är det urgamla solsymboler, som dyker upp i olika sammanhang?

Vår innehållsrika resa varade i tio dagar och vi blev mycket väl omhändertagna av reseledare och vår chaufför, som löste de problem som dök upp, t ex när tåget till Florens från Bologna var fullsatt och vi höll på att missa besöket på Uffizierna. Florens och Venedig ägnades var sin dag, men Ravenna och folkvandringstiden var huvudtemat.

Fanns det då någon likhet mellan Theoderiks mausoleum och Sparlösastenen? Njaa, den var svår att finna. Däremot kom jag omedelbart att tänka på en gotländsk bildsten, Hunningestenen i Klinte, där det längst ner på stenen finns en hel rad med kätaliknande hus med direkt motsvarighet i slingan längst upp på mausoleet. Nya frågor väcks ständigt.

Hembygdsföreningarnas uppgift är att arbeta för hembygden, men det kan

ibland också vara bra att se åt sidorna och jämföra sin vardagliga värld med det som finns på andra håll. Västgötarna har antagligen alltid haft kontakter med Europa mer än vi tror i dag. Det finns en runinskrift på det lejon som vaktar Arsenalen i Venedig och som vi kunde se på när vi drack kaffe på torget framför byggnaden. Lejonet är erövrat från Pireus utanför Aten. Kanske var det någon från norr som var där och klottrade.

Vår resa till Ravenna var visserligen ingen folkvandring men vi som reste fick genom den nya upplevelser och tankar om dem som levde 1500 år före oss. Vi har på senare år fått upp ögonen för det bysantinska inflytandet och visst var det nästan en liljesten vi såg i Cappella di Sant Andrea eller Arcivescovile, ärkebiskopskapellet! I varje fall fanns det utpräglade livsträdet med i flera sammanhang, och funderingarna går vidare.

Ann-Britt Boman

Profetord från potatiskällaren

Det var någon gång på 1930-talet. Samuel i Tormundgårde hade en dräng som hette Enar. En dag var han sysselsatt med att sortera potatis i källaren. Kanske det var något av dagen efter för honom, i alla fall somnade han på sin post. När Samuel om en stund gick förbi och det inte hördes ett knäpp nerifrån källaren, så ropade han på Enar. Och det kom ett svar: Tala Samuel, din tjänare hör!

Henry Stjerna

Konstnär med eget hembygdsmuseum

Bygd i bild. Leif Holgersson vid staffliet med en bild från den egna bygden. Till höger skimtar ett exempel på samlandet, en ”vapensköld” från ett soldattorp.

Broddetorparn kallas han, och hans ateljé, konsthall och museum ligger i sluttningen ovanför Hornborgasjön strax utanför Broddetorp. Broddetorpar'n har två egenskaper som är ovärderliga i hembygdssammanhang. Han har i minst ett halvsekel dokumenterat bygden i akvareller och teckningar, samtidigt som han samlat mängder av minnen från bygden. Och allt finns det historier kring.

Leif Holgersson är Skövdebo från början och jobbade en tid i Skara med reklam. Men längtan ut till Hornborgabygden var stor och 1970 flyttade han och familjen ut hit. Då hade de väl närmast ett träsk utanför fönstren, i vart fall på sommaren. Nu är det åter en sjö och både fåglar och andra turister lockas hit i massor. Vid mitt besök hördes avlägsna rop från de tiotusen tranor som trängdes kring den subventionerade tranmaten på andra sidan sjön tillsammans med gäss och sångsvan.

När konstnärer skall förklara sin konst blir det ofta krångligt med snudd på obegripligt. Leif gör det mycket enkelt: Jag målar det jag tycker är fint, säger han. Detta fina hittar han runt om i bygderna, och hans bilder från ett västgötskt halvsekel blir på det sättet också en dokumentation av en värld i snabb förvandling. På så sätt blir hans konst även ett stycke hembygdshistoria, otaliga hem runt om i bygderna hänger exempel på Leif Holgerssons egen konsthistoria på väggarna.

Många böcker

Hembygdshistorien märks förstås främst i de många böcker som Leif gjort tillsammans med tidningsreportar på olika lokaltidningar, liksom med andra författare. Jag vet, för Leif och jag inledde den långa raden av reportageserier och böcker med Skaraborgska bilder i tidigt 1980-tal. Sedan har det fortsatt med många medverkande genom åren. Senast kom boken Soldatliv där Björn Lippold var författare. Boken skildrar alltså livet för de otaliga indelta knektarna

i bygden, och inte minst livet för deras familjer när far i huset var på krigiska äventyr i främmande land.

Under många reportageresor med Leif under åren lärde jag mig också att han har en enastående förmåga att få kontakt med människor omkring sig. Det var åtskilliga av dem vi besökte som egentligen inte alls var särskilt förtjusta i tidningsmurvlar, men när jag kom tillsammans med Leif blev det varmt välkomnande och varmt kaffe. Och hans bilder av deras bygd var mycket uppskattade,

fyllda av ömsint kärlek som de är. Precis så såg de själva på bygden. Fortfarande kan jag möta folk som minns reportagen, och som berättar om Leifs besök. Att jag var med verkar de flesta ha glömt.

Egen affär

Men vid sidan av konsten är Leif Holgersson en storsamlare. Samlandet har pågått sedan ungdomen, inte minst har han räddat mängder av varor, inventarier och skyltar från den gamla tidens handelsbodrar på landsbygden. Nu har han en egen lanthandel, proppfylld av alla tänkbara varor, precis som affärerna var förr.

Musiken ligger honom också varmt om hjärtat, inte minst dragspelet som också förr var en självklarhet i en äkta landsbygd. Leif har en enorm samling av dragspel av alla de slag, och han är inte nödbedd. Han drar gärna en vals inför besökarna på något av de många veteranspelen.

Profilen

Men där finns också rader av andra musikinstrument, plus kameror, skyltar och mängder av alla slags föremål. Ibland sådana man bara kan gissa sig till vad de egentligen använts till.

Konstnärsbygd

Allt finns i rum innanför hans egen konsthall med smakprov på hans konst. Den har fått allt större bredd med åren, numera ägnar sig Leif också åt att designa textil så bli inte överraskade om ni finner handdukar bland de andra dukarna. Även handdukar kan vara konst.

1970 var Leif Holgersson bland de allra första att flytta ut med den konstnärliga verksamheten. Nu sjuder bygden av kreativitet, det märks vissa helger när karavaner av konstvänner kryssar runt bland alla ateljéer i bygden. Några står förstås Leif bokstavligen närmare än andra. Granngårds bor dottern Lena, som kanske är mest känd för att göra grodor (högst konstnärligt, jag försäkrar) medan sonen Lasse bor med sin konstnärliga hustru Katarina en bit bort. Och Lasse gillar bilar även i konsten, fast de gör förstås mycket annat också.

Men det allra mest spännande med Leif Holgersson är för hembygdsvänner att han är sin alldeles egen hembygdsbok. En bok fylld med historier. Att gå runt med honom blir en ändlös räkka av underhållande historier, han har något att berätta om nästan varenda pryl. Inte sällan om tavlorna också. Visst har han gjort avstickare, bland annat till svenskamerikanska bygder på andra sidan Atlanten, och även därifrån han har minnen av alla de slag.

Men mest handlar det om den egna bygden, Väs-

Välkomnade musik. Leif bjuder på dragspelsmusik i vårsolen utanför sin handelsbod.

tergötland känner han bättre än de flesta. Inte minst de områden där det verkligt västgötska fortfarande lever kvar. Och allt detta kan man möta hemma hos Leif Holgersson. Då och då har han öppet hus och visar runt. Inte sällan under dragspelsmusik.

Hans Menzing

Idyll med dramatik

Smög det en liten, vacker och livsfarlig Lisbeth Salander omkring i Skara de sista åren på 90-talet? Kanske muttrade hon blodisande fraser på isländska, allt låter mycket mer dramatiskt på det språket, under sin jakt på hämnd för allt elände hon drabbats av.

Nja, skall jag vara ärlig har jag inget minne av att jag ens såg Noomi Rapace (eller Hilda Noomi Norén som hon hette då) under åren 1998 – 1999 då hon studerade teater vid Skara skolscen. Skara är en så liten stad att jag borde ha sett henne, men hon var ju ingen kändis på den tiden. Hon debuterade visserligen i den isländska storfilmen Korpen flyger redan som sjuåring, för som mycket ung bodde hon på Island, men riktigt kändis hos hela svenska folket blev hon förstås med rollerna som Lisbeth Salander i Millenniumtrilogin, som visats både på bio och i TV.

Deckarintriger

Men redan i mitten av 60-talet kan det ha varit spännande

värre i fridfulla Skara. Kanske satt blivande deckarförfattaren Henning Mankell på ett inackorderingsrum i Skara och kläckte blodisande intriger till blivande boksuccéer, medan han officiellt studerade teater.

Då låter det ju tryggare med Allan Svensson, han verkar vara en jordnära Svensson som på sin höjt hetsar upp sig över sport eller kritik mot Posten. Allan Svensson hör också till de forna eleverna tillsammans med exempelvis Richard Wolff, mest känd från västgötska Änglagård, och Marie Richardsson.

När Henning Mankell gick på skolan var den ny, den fyller 50 år nästa år och startades 1962 av en lärare på Axevalla Folkhögskola med starka internationella kontakter, Carl-Erik Proft. Och platsen för skolan var väl vald – gamla tingshuset. En stilig byggnad som rymt massor av dramatik långt tidigare. I TV-serierna är det främst advokaterna som svarar för skådespelet inför rätten, men i verkligheten brukar både vittnen och åtalade utmärka

sig. Inte sällan borde någon gett dem bättre manus och bättre regi, så rätten går inte alltid på deras dramatiska utspel.

Känner igen

Under åren sedan dess har dramatiken fått högre kvalitet. Inte minst har det stormat dramatiskt nästan hela tiden kring skolscenens ekonomi, kultur brukar ju inte vara lönsam. Och åtskilliga gånger under åren har Skaraborna nog hajat till när de tittat på teater, film eller TV-serier: Men henne känner jag igen, bodde inte hon hos Olssons på andra sidan gatan. Genast blir en halvdan film dubbelt så bra, man kan känna viss samhörighet och stolthet även om man aldrig bytt ett ord med skådespelerskan under hennes år i Skara.

Skolscenen är väl dessutom lite av ett kulturmirakel. Teaterutbildning borde ha svårt att hävda sig i en liten stillsam stad långt ifrån storstädernas teatrar och stjärnspäckade premiärer. Så något visst är det nog med Skara.

Hans Menzing

Skara gamla tingshus bjuder fortfarande på dramatik.

Tanten på ängen

Den här bilden finns med i Svältornas Fornminnesförenings årsskrift 2011. Vem tanten på bilden är eller vem fotografen är vet vi inte, men bilden kommer från Kvinnestad. I säcken har hon förmodligen ängsull som hon plockat för att stoppa i sitt putevar för att huvudet skulle få det mjukt och skönt.

Leif Brunnegård

Tre timmars brand utplånade halva byn

Brunnhems kyrkplats. Även kyrkan är numera borta, men det är ju inte långt till Stenstorps kyrka.

Gudstjänsten i Brunnhems lilla kyrka på sin kulle inne i byn hade just avslutats då elden kom lös bland de tätt liggande husen. På tre timmar brändes nästan halva byn ned med bostadshus och alla uthus. 116 personer blev husvilla och miste nästan allt de ägde. Märkligt nog omkom ingen. En 72-årig pastorsänka bars blottad ur sängen av sin svärson som just kom hem. Hans hustru lyckades rädda ett spädbarn ur elden.

Söndagsron fick ett brutalt slut i Brunnhems by den 16 februari 1790. Kanske var det någon som i all hast skulle värma upp både hus och mat till husfolket som klockan 13 kom hem från högmässan. Något gick snett, kanske kom det gnistor från elden som det blåstes liv i, och snart var byn ett brinnande inferno. Gårdarna låg tätt och var nära omgivna av en rad små uthus i trä, inte sällan försedda med halmtak. Det blåste storm, chansen att släcka var minimal.

Falsk trygghet

Så här såg det ut överallt på den här tiden. Trähusen trängdes, det gav gemenskap och kanske också viss trygghet. Men det var en falsk trygghet, byar och många städer förvandlades till en mardröm när elden kom lös. På kort tid hade branden spritt sig över stora områden. Här i Brunnhem mobiliserades folk ganska snabbt och kunde rädda en del. Ett tag verkar man rentav ha oroat sig för Stenstorps by en bit bort.

Även kyrkan klarade sig, den låg på rätt sida om brandhärden. Numera är den riven och Brunnshems-

borna hänvisas till Stenstorps kyrka som skymtar en bit bort.

Att vi känner till den här branden beror bland annat på att prosten Magnus Ek skriver om den i Post och Inrikes Tidning, han hoppas på att några skall känna medlidande med de drabbade och sända hjälp. Något som behövs eftersom många av gårdarna förlorat allt, djur, spannmål och redskap.

Räddade barnet

Den som drabbades värst var, enligt Ek, extra hejderidaren Jakob Ljungström, som kom hem när lågorna just kastat sig från granngården och tänt på hans egen gård. Det är han som räddar sin svärmor, den sjuka 72-åriga pastorsänkan, medan hans fru i sista stund får ut yngsta barnet. Men det verkar vara det enda som de lyckades rädda.

Om ni undrar så kan jag berätta att en hejderidare var ett slags ridande skogsvaktare. Och Brunnhem låg alltså granne med Stenstorp, nu ingår båda orterna i Falköpings kommun. Ett minne från tiden före branden finns faktiskt bevarat, det är en 150-årig stuga som kan ses en bit bort från kyrkplatsen mot Stenstorp till. Stugan ägs av hembygdsföreningen, som nyligen kom ut med en bok om Brunnhem där man bland annat berättar om denna svåra brand.

För Brunnhem reste sig förstås igen efter branden. Men denna gång med större utrymme mellan husen med tanke på brandrisken, och senare blev avstånden än större när skiftena genomfördes.

Hans Menzing

Före allemansrättens tid

Kronojägaren Bengt Eriksson på Ekebacken på Halleberg hade 1872 jägmästarens uppdrag att instämma ett antal personer, boende nedanför berget, vilka 1870 och 71 förövat olovlig bärplockning och nedtrampat gräs och tagit olovliga vägar å kronoparken Halleberg och ”som bärplockning därstädes varit under dessa två sista åren bortarrenderad till vissa personer mot vissa dagsverken eller visst arbete årligen, så är jag beordrad från härvarande revirförvaltare att beivra dessa åtal för de som hava arrenderat bärplockningen att de må hava den i fred”. De ådömdes laga ansvar samt förpliktigas att betala den förlust de arrenderande genom de tilltalades närgångenhet, och gottgöra kostnaden i målet.

Göran Söderström

Trevliga utflyktsmål i sommar

Vi skickade ett mail till några hembygdsföreningar ungefär jämt fördelade i Västergötland med följande fråga: Har Ni något på gång i Er förening i sommar som Du gärna vill puffa för när Du nu får chansen att göra lite reklam i Västgötabygdens sommarnummer? Här följer några av svaren.

Hallå där ...

Anita Borke,
Lerums Bygdegille

Lerums Bygdegille kommer att ha en utställning om "Kaffekalas förr och nu" i Dergårdens Hembygdspark. Vernissagen blir på vårt första sommarcafé torsdagen den 7 juli kl 11, då vi har ett riktigt gammaldags kalas med 7 sorters kakor. Sedan är utställningen öppen på torsdagarna den 14, 21 och 28 juli mellan kl 11 och 13 samt på hembygdsgården den 27 augusti kl 11 - 14.30. Är ni en grupp som vill komma till oss maila anita.borke@lerumsbygdegille.se eller ring 0302-12006. Välkomna!

Hallå där ...

Marianne Lindh,
Svältornas Fornminnesförening

Lördagen den 16 juli kl. 15.30 ska du boka in i kalendern. Då träffas vi som tycker om att slöjda och titta på hemslöjd. Du kommer också att träffa på några konstnärer och andra hantverkare. En och annan visar hur man jobbar med sitt material, men de flesta har färdiga produkter så det finns också något att handla av de olika utställarna.

Vi som tycker om att träffa andra människor och bara prata kommer också. Du köper gott kaffe med dopp och slår dig ner vid kaffeborden och njuter av en fin miljö på vår hembygdsgård Kyrkebol i Ornunga socken i Vårgårda kommun. Tar du några lotter och har turen med dig kan du vinna något fint att ta med hem och du stödjer föreningens verksamhet. Och naturligtvis kan Du ta en titt på våra samlingar. Visst låter det trevligt! Det är det också.

Alldeles intill hembygdsgården ligger Ornunga gamla kyrka. Där firar vi helgmålsbön kl. 18.00. Kyrkan ser likadan ut som den gjordes 1720 då den byggdes till.

Hallå där ...

Pelle Persson, Lyrestads sockens Hembygdsförening

Mycket händer i Hamnmagasinet Lyrestad i sommar. Vi kommer i år att ha serveringen öppen dagligen 10.00-18.00 mellan 26 juni till 21 augusti. Den 9-10 juli upprepas fjolårets stora succé, "Kafferepet utmed Göta kanal", där Lyrestads Sockens Hembygdsförening är delaktig. Det blir underhållning på torsdagar även i år, Hembygdsföreningen är delaktig i två av dem. Nytt för i år är att även andra föreningar och organisationer kommer att bidra till underhållningen. Bland annat har "Bastugänget" lyckats engagera Arne "Rosen" Quick, vidare har Freijs Livs en kundafton i Magasinet, Vilken eller vilka som står för underhållningen är ännu så länge en väl förborgad hemlighet, men känner vi arrangörerna rätt så blir det säkert något extra.

Hallå där ...

Göran Englund,
Husaby hembygdsförening

Husaby hembygdsgård ligger strategiskt mellan Husaby kyrka och Sankt Sigfrids källa ("mett i snörkastet" om man så vill). Många njuter sommartid av kaffe och våffla i den gamla mellanskolans trädgård. I skolsalen har under flera år ordnats temautställningar. Sommarens utställning går under namnet "Vi skor oss". Många gamla skor och skomakarverktyg ställs ut. Husaby hembygdsgård är en lämplig utgångspunkt för en vandring på Kungsstigen, som invigdes förra sommaren. Stigen runt byn förbinder klassiska sevärdheter som Sankt Sigfrids källa, biskopsborgen, tusenårsaltaret och kyrkan. Utmed stigen finns skyltar med husabycitat uppsatta. På flera platser finns bänkar utplacerade där man kan sitta och filosofera och njuta av utsikten och därmed få insikten om vilken fantastisk plats Husaby är. I samband med Husabydagen 3 juli kommer en ny informationstavla att invigas.

Hallå där ...

Allan Eriksson,
Essunga Hembygdsför-
ening

På årets Västgötaträff söndagen den 7 augusti kommer Bosse Andersson att medverka hela dagen och med ett kåseri i Fornparken i Essunga by kl. 15:30. Förutom Bosse blir det visning av veteranfordon från kl. 11:00, Lunchservering på Stommen mellan kl. 12:00 – 13:00, Konsert i kyrkan kl. 14:00 där bygdens Madelene Jonsson sjunger. Essunga Hembygdsförening hälsar alla välkomna

Hallå där ...

Ove Palmqvist,
Odensåkers Hem-
bygdsförening

Första helgen i augusti, 6-7/8 är det hembygdsfestligheter i Odensåker. Helgen inleds på lördag kväll med spelmannsstämman. Medverkande i den inledande musikgudstjänsten i Odensåkers kyrka är bland andra riksspelmannen Lars-Olof Ejstes. Vid utfåget bildas en gemensam procession/promenad/marsch med fanor och musik i tåten till Logården där musiken fortsätter att "flöda" tills den siste spelemannen går hem. Besökarna kan ta med sig egen kaffekorg eller annan kvällsmåltid att äta under kvällen, föreningen har grillar uppställda. Alternativet är att i cafeterian köpa smörgås eller varmkorv till "överkomligt" pris. Huvudsaken är att alla spelmän och åhörare har trevligt och finner musiken som en glädjekälla i livet. Inget inträde eller parkeringsavgift.

Hallå där ...

Maria Fahlström,
Järpås hembygdsför-
ening

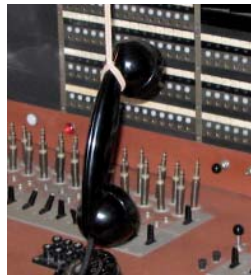
Vi håller alla stugorna i Järpås Fornby öppna varje söndag i juli. Det blir Järpåsbor i förskingringen plus några andra mer eller mindre kända personer som berättar om sitt liv i Järpås eller något annat trevligt. Serveringen är öppen varje söndag mellan 14 - 17.

Hallå där ...

Ruben Enochsson,
Vänga Hembygdsför-
ening

Vårt stora årliga arrangemang, är när vi tillverkar potatismjöl. Den enda anläggningen i Sverige som visar hur det går till, på gammalt vis. Det här året provar vi med att ha visning endast en dag, lördag den 10 september. Årets utställare saluför kravprodukter, visar hantverk, eller är en lokal förening. Det blir loppmarknad, musikuppträdande, hästskjuts och flera andra aktiviteter. Lanthandelsmuseet står öppet med möjlighet att se hantverkarens alster, där säljs även potatismjöl och grynn. Kom och provsmaka en "askeluring". Potatisplasket i Sävån är ett populärt lotteri. Naturligtvis är kafét öppet.

Hallå där ...

Irène Johansson, Stora
Lundby Hembygdsför-
ening

Söndag 18 september 11.00 – 15.00 Familjedag vid Hembygdstugan, Hjällsnäs mo. Veteranbilsutställning, poängpromenad, fotoutställning, pilkastning, musik, servering mm

Fler tips

hittar Du på vår hemsida. Dels finns det en evenemangskalener dels hittar Du länkar till många av våra föreningar.

Du kan också söka upp kommunernas Turistbyrå. Många av våra föreningar förser sin kommuns Turistbyrå med sommarens program på hembygdsgården.

Ha en trevlig sommar!

Studiekommittén tipsar inför hösten

En fortsättning på Hus med historia. Vi hoppas kunna genomföra några Takdagar även den här hösten. Många föreningar i vårt förbund fick vara med och dela på de pengar som regionen fördelade i april. Vilka de var kan Du läsa om i en artikel på detta uppslag.

Utvecklingsdiskussionerna som skedde hösten 2010 i Vänga och Odensåker ska fortsätta och det blir också en återkoppling vid träffarna i höst.

Höstmöte. De så kallade Ordförandeträffarna har bytt namn till Höstmöte. Träffarna planeras till den 8, 13 och 15 september på olika ställen i Västergötland.

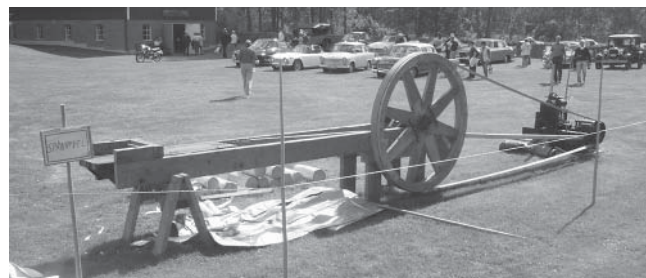
Redaktörsträffen har också blivit tradition. Läs mer om den i artikeln nedan.

Är Sofie aktuell? Om behov finns startar vi en utbildning i Sofieprogrammet.

Studiecirkel? För de som vill starta studiecirkel är materialet för "Här och nyss" klart.

En studiecirkel som belyser 50-talet. Vår nutida historia.

Spåntakskurs kommer att anordnas i Fornbyn i Skara. Vi hade ett möte i början på april där Ulrika från Fornbyn i Skara deltog. Detta resulterade i att vi ska påbörja ett samarbete och kunna utöka vårt kursutbud. Vi kommer med detta samarbete att kunna nå ut till fler intresserade

Spånhyvel. Hembygdsparken på Haraberget i Herrljunga på en hantverksdag.

och då samtidigt får fler kännedom om oss.

Alla våra kurser sker i samarbete med Vuxenskolan. Vill Du ha mer information eller har Du funderingar på att dra igång något annat, kontakta oss i studiekommittén. Här får Du tre adresser:

Christer Wennerberg, Studieförbundet Vuxenskolan
christer.wennerberg@sv.se

Ingrid Zackrisson tel: 032062015

ingrid.Zackrisson@tele2.se

Lena Johnsson tel:0702-635018

lenaanngerd@hotmail.com

*Text Lena Johnsson
Foto Leif Brunnegård*

Inbjudan till redaktörsträff

I hembygdsväsendet är dokumentation en viktig uppgift. Vi framställer trycksaker, skrifter och hembygdsböcker av olika slag. Tidigare konferenser omkring detta ämne har varit uppskattade. Välkommen till en studiedag för inspiration och erfarenhetsutbyte på Fristads folkhögskola Lördagen den 24 september 2011!

Program:

- 9.30 Kaffe och smörgås
- 10.00 "Layout, bild och språkförståelse". Sofia Brolin. Insända frågor kommenteras.
- 12.00 Lunch
- 13.00 Varför skriver vi? För vem skriver vi?
Hur skriver vi? Vi delger varandra våra erfarenheter. Ta med Era alster!

- 14.30 Kaffe
Tillfälle att se folkhögskolans lantbruks- och hembygdsmuseum

Om Du vill ha frågor belysta, så skicka in dem tillsammans med Din anmälan!

Anmälan senast 2 september till Eva Mann, Västergötlands Hembygdsförbund, Box 15, 534 21 Vara
tel. 0512-105 50, bostad 0511-37 03 30, e-post
vasterg.hembygdsf@telia.com.

Kursavgift 150 kronor inbetalas till Västergötlands hembygdsförbund. Bankgiro 378-5383 Plusgiro 8 57 59-9

VÄLKOMNA!

Hus med historia som nu skall rustas upp på Hembygdsgården i Ornunga.

Hus med historia

13 föreningar i Västergötland delar på en miljon

Hus med historia har totalt att fördela 12 miljoner kronor 2011. Vårt län fick in 47 ansökningar på cirka 5.8 miljoner. Länet hade 1 miljon kronor att fördela.

I sitt meddelande till sökande hembygdsföreningar skriver länsstyrelsen att det varit en svår och grannliga uppgift att fördela bidragen. Följande prioriteringsgrunder användes

- * Ansökan ska avse en hembygdsgård
- * Tak prioriteras i första hand
- * Åtgärden ska vara antikvariatiskt godtagbar

* Informationsinsatser/kurser/öppet hus med mera ska göras i samband med renoveringen.

- Spridning av bidragen geografiskt över länet
- Byggnader som tidigare inte fått eller kan få bidrag därför att de är flyttade, har även prioriterats.

Länsstyrelsen valde att fördela årets bidrag på 18 ansökningar varav 13 inom Västergötland. Föreningarna får högst 50 procent av beräknad kostnad. Följande inom vårt län fick bidrag:

Förening	Bidrag	Antikvariatisk medverkan
Långareds Hembygdsförening	20.000	7.000
Rångedala Hembygdsförening	65.000	7.000
Främmestads Hembygdsförening	20.000	7.000
Ullervad-Lekbergs Hembygdsförening	15.000	10.000
Stenums Hembygdsförening	10.000	7.000
Mårdaklemv Naturskyddsförening	25.000	7.000
Tranemo Hembygdsförening	40.000	7.000
Flundre Hembygdsgård	80.000	7.000
Vegbyortens Hembygdsförening	50.000	7.000
Levene Hembygdsförening	30.000	7.000
Svältornas Fornminnesförening	125.000	10.000
Gestads Hembygdsförening	9.000	5.000

Antikvariatisk medverkan innebär att föreningarna ska ha kontakt och samråd med ett regionalt museum.

*Text Roland Antehag
Foto Leif Brunnegård*

Hänt på bögda...

Stäng gapet. I Tämta betyder det inte att stänga munnen utan att stänga grinden fick Hertig Daniel lära sig.

Älgjakt och fågelskådning i årets Tämtarevy

För femte gången har Tämtaborna förvandlat Klubblokalen till en Teaterlada med scen och allt vad som behövs för en rad trevliga kvällar. Den första Tämtarevyn gick av stapeln år 2000 och blev en succé, så man fortsatte 2003, 2005, 2008 och nu var det alltså den femte uppsättningen och i år heter revyn Knäppa Knappen.

Sju glada amatörer i Hembygdsföreningen hjälps åt med att skriva texter, vara regissörer, scenarbetare och skådespelare. Redan i februari börjar man jobba med texterna. Dessutom har man egen pianist, egen ljud- och ljus-tekniker, egna salongsvärdar och, inte att förglömma, kökspersonalen. Man har tillstånd att ha 67 publikplatser. Alla biljetter säljs i förköp och hittills är elva föreställningar fullbokade. Förra gången, 2008, spelade man upp fjorton föreställningar. Om det blir lika många i år beror lite på publiktillströmningen och vår egen ork, får jag till svar när jag frågar om antalet planerade speltillfällen.

Föreställningen ges i två akter. Den första akten har underrubriken En knapphändig historia och den andra akten Två strandsatta knäppgökar. I pausen får publiken njuta av korv och bröd från det lokala köket samt lättöl eller vatten.

Att komma till hemmet. Att det mesta ordnar sig på hemmet om man bor i Tämta fick man klart för sig, för där får man välja vilken dam man vill bo ihop med, men betänketiden var kort.

Fågelskådarna. Att det kan vara svårt att vara fågelskådare fick vi lära oss, men ibland kan det ge en viss

vägledning om man tittar sig omkring, men det är inte säkert att man ser det man tror.

Prins Daniel som är Hertig av Västergötland fick både språk- och jaktkunskaper av erfarna Tämta jägare

Leif Brunnegård

Sommarcafé vid kvarnen i Fåglum

Fåglums hembygdsförening hade årsmöte vid kvarnen den 22 februari. Catrin Johansson valdes till ordförande.

Allan Nilsson och Sigvard Svensson lämnar sina styrelseuppdrag efter många år. Allan har suttit i styrelsen i 38 år och Sigvard i 20 år (minst) Vi tackar dem för allt jobb de lagt ner.

Den 7 maj hjälptes vi åt att få fint i och om kring hembygdsgården inför sommarens aktiviteter. Föreningen bjöd på lunch till alla som jobbat. Söndagen den 19 juni kl. 11 var det traditionsenligt friluftsgudstjänst vid kvarnen i samarbete med Svenska kyrkan.

De traditionella kaféerna vid kvarnen blir som vanligt måndag kvällar i juli.

Lena Assmundsgård

Hyllningar i Husaby

Husaby Hembygdsförening har cirka 270 medlemmar och en livaktig verksamhet. Inte minst föreningens berättarkvällar är populära och där ges massor av värdefulla minnen från bygden på skilda områden. Dessa berättelser återges senare i föreningens årsskrift som på så sätt ständigt kommer med ny hembygdsinformation. "Sockerkringlorna" i sommarcaféet svarar för den ekonomiska basen i verksamheten i denna kommunens största turistbygd. Detta och mycket annat framkom när föreningen höll årsmöte i hembygdsgården. Det var mest omval med ordföranden Sölve Johnsson i spetsen. Kaffe serverades förstas och så svarade SPF-kören för medryckande underhållning där många sjöng med och klappade takten.

I samband med årsmötet delade Hans Menzing från

Förtjänstecken. Hans Menzing överlämnar hedersnålen med lagerkrans till Gunnel Hansson medan Sölve Johnsson redan fått sitt diplom. *Foto: Göran Englund.*

Västergötlands Hembygdsförbund ut diplom till förtjänta medlemmar. Västergötlands Hembygdsförbunds diplom tilldelades Gun Vilknerrson som varit medlem sedan starten 1977 och uträttar ett mycket viktigt arbete i sommarcaféet. Hon är även sammankallande i valberedningen. Hon hade inte möjlighet att närvara och ta emot diplomet.

Sölve Johnsson fick samma utmärkelse för sitt arbete som ordförande, men också arbetet med rader av olika aktiviteter med program, fastighet och trädgård. Han företräder också föreningen gentemot kommun, kyrka och andra berörda.

Slutligen fick sekreteraren Gunnel Hanson Sveriges Hembygdsförbunds hedersnål med lagerkrans. Utöver styrelseuppdraget har hon ett mycket stort och engagerat ansvar för Hembygdsgården, de årliga utställningarna och nu digitalisering av föreningens samlingar.

Årsstämma med A M valde jämställd styrelse

Västgöta gille i Växjö har sedan årsstämman i april troligen en av de mest jämställda styrelserna bland västgötagillena, med lika många manliga som kvinnliga ledamöter.

Västgöta gille i Växjö har funnits sedan 1925 och har cirka 70 medlemmar.

Efter stämman fick de församlade västgötarna i Växjö veta det mesta om Margareta Leijonhufvud, Gustav Vasas andra gemål. Kunskaperna förmedlades av A M Alströmer, utvecklingschef i Essunga kommun. Hon har bland annat studerat brev till och från drottning Margareta.

– Margareta Leijonhufvud hade ett stort inflytande inte bara på sin man Gustav Vasa, utan även inom svensk politik, sade A M Alströmer. Drottningen hade spioner

A M Alströmer avtackades för sitt föredrag om Margareta Leijonhufvud, Gustav Vasas andra gemål, av Rolf Wenander, ålderman i Västgöta gille sedan 20 år. Föredragshållaren begåvades med en nål med gillet vapen.

ute som kunde rapportera till henne om uppblående uppror, så att hon hade koll på dem långt innan de kom till kungens kännedom.

Rolf Wenander

Tre föreningar håller årsmöten tillsammans

Sedan år 2000 har Skölvne, Källunga och Norra Säm hembygdsföreningar haft gemensamma årsmöten. Socknarna ligger nära varandra och nästan alla känner varandra, så det blir mer trivsamt när man är flera om gemensamma intressen. Det blir också bara vart tredje år som var förening behöver förbereda och hålla årsmötet.

I mitten av mars hölls årets gemensamma årsmöte. Kvällen inleddes med sång och musik av Siv Gustavsson med musikanter. Därefter berättade Gun Larsson om några gamla skrivelser som hon hade forskat fram.

Viktig programpunkt. I år stod Skölvene Hembygdsförening för serveringen.

I första hand gällde det Norra Säms kyrka samt inventarier där. Alf Johansson tog emot handlingarna som gällde detta. Därefter blev det servering som Skölvene Hembygdsförening stod för.

Sedan inleddes enskilda förhandlingar för varje hembygdsförening. I Skölvene Hembygdsförening avtackades Gun Larsson efter många år som ordförande.

Text Kent Lennartsson

Foto Olle Johansson

Geocaching en väg att väcka hembygdsintresse?

Hembygdsföreningarna har som uppgift att på olika sätt arbeta för hembygden och väcka intresse för den.

I Fristad finns en paraplyorganisation för företagare och föreningar. Framtid Fristad. Fristads Hembygdsförening är medlem i organisationen. En cykelled med skyltar vid intressanta platser har skapats. En grupp arbetar med att underlätta för besöksnäringar och turism genom att ta fram besöksmål och utarbeta en broschyr. De samlingar om turism som har anordnats av Västergötlands Hembygdsförbund har gett impulser och idéer.

Inom ramen för detta arbete har även geocaching dykt upp som en aktivitet för många personer. Geocaching kan också vara en möjlighet att skapa intresse för bygden. Vad är då geocaching? Jo, det är en modern och världsomspännande variant av skattjakt utomhus. Man kan med hjälp av en GPS-mottagare söka efter skatter (cacher), vars koordinater har lagts ut på internet. En

cache är en behållare, och när man funnit den, skriver man i en loggbok. Man kan också ta ett föremål från en cache och ersätta det med något annat. Vidare kan det finnas earthcacher utan någon behållare. De visar på platser av stort intresse, till exempel fornminnen eller natursköna platser. Vid multicache får man ledtrådar till platser man skall leta reda på.

Förhoppningsvis kan man genom att placera cacher på intressanta platser och berätta om dem på skyltar väcka intresse för hembygden, så att man vill veta mer. Ibland anordnas events, träffar, för dem som sysslar med geocaching. Vid ett sådant event i Fristad den 18 juni får vi tillfälle att berätta om Fristads intressanta besöksmål som Mølarpars ö, de sydgötiska stugorna, Kungagraven och så vidare.

Hembygdsrörelsen behöver samarbeta med andra föreningar och organisationer, och geocaching kan vara ett sätt att nå nya intresserade hembygdsvänner. Spänningen i att hitta skatterna kan kombineras med information om platsen. Och visst har vi ibland riktiga skatter i vår hembygd!

Ann-Britt Boman

Livligt i Södra Härene hembygdsförening

Den 11 mars 2011 var det dags för Södra Härene hembygdsförening att ha sitt årsmöte. Det hölls som vanligt i Härenegården belägen strax intill Södra Härene kyrka. Förutom de sedvanliga årsmötesförhandlingarna blickade föreningen tillbaka på ett händelserikt 2010.

Många av föreningens arrangemang är årligen återkommande såsom Hela bygdens grötfest, som är ett samarbete med övriga föreningar i socknen. Detta startade året med i januari sedan följde årsmötet. I mars stod vi som värd när Vårgårda kommun i samarbete med Leader hade bjudit in fornvårdare Claes Ström från Länsstyrelsen. Han höll ett mycket intressant och jordnära föredrag om hur vi kan vårda och leva med våra fornlämningar. Att kunna se dessa som en tillgång istället för något som står i vägen. På annandag påsk var vi på traditionell promenad, denna gång tittade vi lite extra på några av soldattorpen. I mitten av maj ordnades en resa till Enköping med J P Johanssons museum som mål. Vi blev väl emottagna av J P Johansson Sällskapet, som guidade oss runt i och omkring Enköping på ett mycket gästvänligt manér. Den 6 juni firades nationaldagen på ett värdigt sätt med musik, flagghissning, kaffe och tårta och avslutades med andakt i kyrkan. Vi samarbetar med Sv. Kyrkan även vad gäller skötseln av kyrkoruinen. Den gamla kyrkan brann ner 1905 genom ett åsknedslag och står idag som ett vackert monument. Så måndagen

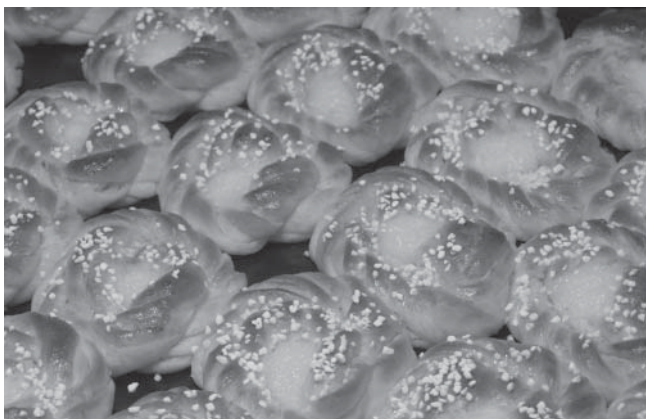

i midsommarveckan brukar ett 30-40-tal komma med liar och räfsor till ruinen och vi har slätter. Syföreningen bjuder på kaffe efter väl förrättat värv. På midsommaraf-ton arrangerade vi sedvanligt midsommarfirande som, som vanligt var välbesökt, regnet till trots. När det var vägkyrka i Södra Härene så hade föreningen sin verksamhet igång. Smedjan var öppen, brandsprutan visades, utställning om ”Järnvägen som spårlöst försvann” fanns att se med mera. I augusti gick föreningens höstfest av stapeln och bland annat visades vävning och täckstickning. I oktober visade Anneli Svensson, Södra Härene, bilder och berättade om sina resor med ostindiefararen ”Götheborg”. I december gick vi i fackeltåg från Härenegården till vårt dagsverkstorp Kviden. Där möttes vi av tomten och värmande glögg. Under året 2010 har mycket arbete lagts ner på föreningens byggnader samt på att dokumentera, digitalisera och arkivera föreningens föremål och dokument. Mycket av detta har kunnat genomföras tack vare ett Leader projekt vi är delaktiga i. Det är ett Leaderprojekt och heter Utveckla småmuseer och hembygdsgårdar i Vårgårda kommun. Vi har haft arbetskvällar från april till september och även bedrivit forskningen om socknen vidare. Detta var delar av det vi gjort under förra året. Det återstår att se om 2011 blir lika händelserikt för föreningen.

Årsmöteskvällen avslutades med ett uppskattat kåseri av Leif Brunnegård. Han berättade roliga anekdoter på dialekt. Vissa ord var kniviga att förstå medan andra dialektala ord fortfarande används.

Lena Gustafsson

Kulturpriset för bullbak

Bollebygds Hembygds- och Fornminnesförening har tilldelats kommunens kulturstipendium på 10 000 kronor. På väg till prisutdelningen fick ordföranden Anita Andersson frågan Baka bröd, är det kultur?

Och det är det förstås, särskilt om man lär skolbarn

att baka bröd på gammaldags vis. Men den 75-åriga föreningen gör naturligtvis mycket annat, exempelvis vårdar byggnader och samlingar i Hedebergsparken i Bollebygd. Det kostar cirka 100 000 per år att driva den verksamheten, plus allt ideellt arbete.

Kulturstipendiepengarna skall gå till en varmluft-pump i bakstugan.

Akersten

Akersten. När man hade plöjt och harvat låg det en massa stenar i jordytan.

På sina håll i Västergötland kallar man en åker för en aker. För ett par år sedan stod jag och pratade med en före detta lantbrukare om hur vårbruket gick till förr i tiden och hur det är idag. Tänk va akersten jag har plockat i min dag, sa han. Men nu går allt så fort. Det finns ingen som plockar akersten i dag.

När man hade plöjt och harvat låg det en massa stenar i jordytan. De skulle plockas bort för att inte skada lien eller slättermaskinskniven när det var dags att bärga gräset eller säden. Stenarna la man i små högar på åkern, sedan lastade man stenarna på häståket och lastade av stenarna på en stenmur eller kanske fanns det en stentipp i någon hage. De gamla träbultarna var inte så tunga att de tryckte ner stenarna, men när ringvälten kom i bruk var de så tunga att stenarna trycktes ner i jorden igen.

Vägarna som gick från gården ut till de olika åkrarna och vägarna på skogsskiftet var ofta bara ett par hjulspår. Ibland blev spåren lite väl djupa och då kom akerstenen väl till pass. Då hämtade man en lass sten från stentippen eller stenvuren. Stenarna var knappt knytnävnsstora. Min talesman berättade att på en del gårdar plockade man undan så små stenar så man nästan kunde stoppa dem i västfickan.

Leif Brunnegård

Från Landsväg N:o 1 till Riksväg 41

Viskastigen, i dag vandringsled, är en gammal färdväg som förr kallades Danska vägen. Den går genom Staxered, Desarehult, Hattestad, Guntorp och Lekvad och användes bland annat av danska krigshärlar på väg till Örestens fästning.

Mellan Berghems och Surtebys kyrkor fanns en färdväg uppe på åsen vid Tingslätterna och Surtebykullar och kan nu, om än något igenvuxen, hittas som en stig att vandra på.

Genom Berghem går tre landsvägar mellan Borås och Varberg. Den äldsta som följde landskapets linjer och tog minst av åkermark byggdes på 1700-talet, den andra som fick fler raksträckor var färdig i slutet av 1930-talet och så nya R41 söder om järnvägen. Där delsträckan Kinna — Berghem invigdes i september 1995 och möter gamla R41 vid väg till Lekvad. Nu, år 2004, har den nya utbyggnaden av R41 västerut påbörjats. Både järnvägen och dessa tre landsvägar går på slättbygden norr om Viskan.

I en beskrivning av Communications Vägar i Marks härad, undertecknad av C J Bökman i Borås den 2de Maj 1792 finns många intressanta uppgifter om gamla vägar.

"Man finner af Konung Gustaf den ltes patent till West götharne af den 5te Junii 1540 att allmän wäg då redan gick genom detta härad". Kungligt patent bestämde vilka vägar man fick färdas i orostider som det då var här.

"Gamla Landsvägen som före år 1712 lupit genom orten från Halland till Skara" gick på södra sidan Viskan. Vidare heter det: "Nu följer att beskrifva Nu warande Landsvägar".

1:0 Istället för den gamla Landsvägen förbi Örestens Kongs gård lät General Anders Sparfeldt, landshöfdingen i Elfsborgs Län (bodde "mästa delen" på frälshemmanet Högenhult, Horred) emellan år 1712 och 1716 i samråd med Landshöfdingen i Halland, Axel Faltsberg anlägga en alldeles ny Landsväg som från Åhs Kyrcka nu har sin sträckning genom Wedige, Horred och från Sundholmen löper utmed norra sidan af Wiska å till Hulatorps By, Kihla hemman, Berghems Kyrcka, Syltered och Dala mot Skene".

Så berättas om den äldsta vägen mellan Varberg-Borås på norra sidan av Viskan i Berghem och som då hade beteckningen Landsväg N:o 1 och "beskrifne Lands vägar äro lagl. Mätte och delte härads boerne emillan samt med mile och Fjärdings stolpar af Sten försedde i Marks härad åren 1770 och 1771".

Väghållningssten

Vägverket fanns inte utan sockenborna fick själva sköta vägunderhållet. De s.k. väghållningsstenarna talade om vilka gårdar som underhöll vägsträckan. Några delsträckor finns kvar i Berghem som samfälliga vägar. Bäckängsvägen till Berghemsskolan och Åkrabäcksvägen är numera asfalterade. När man kommer till Dala är Landsväg N:ol fortfarande en grusväg som den alltid varit. Vid Ekelund och i Bastedal finns vägräcken kvar av stengardister med järnrör överst, där vägen går genom ravinerna med stentrumma över Bäckan som den kallats. Varför det inte står Dalabäcken på kartan undrar jag över. Dahla by sträcker sig från bergen i norr ner till Viskans strandlinje och är omnämnd 1419 vid gårdsköpen av frälsejord.

Både N:ol, gamla riksväg 41 och nya R41 samt järnvägen går genom Dala. N:ol har vid Ekelund en bredd av 4 m för hela vägområdet, i Bastedal 5,1 m och körbanan är ca 2,5 m bred. Gamla 41:an har 6,5 meters körbana för trafik i båda riktningarna. Nya R41 har 2 körbanor i varje riktning med den sammanlagda bredden av 11 m och 1 m vägren, totalt 13 meter.

Det unika idag är att man i Dala kan stå vid Landsväg N:ol där en nu försvunnen väghållningssten fanns nedanför "Hållingens" och se den förbipasserande trafiken på 1:an som slingrar sig nära gårdarna, gamla 41:an som fått en raksträcka söderut genom åkermark och ravin helt nära 1:an, låta blicken följa Dalbo gårde till järnvägen och nya R41 med ännu längre raksträcka på sin väg genom Daala som stavades så här på 1600-talet.

En annan sorts vägar som inte finns inritade på någon karta fanns det gott om i skogen. Det var "friarvä-

gar" väl upptrampade av flitig användning. Idag ser man ungdomar som hand i hand öppet visar att de är tillsammans. Så var det inte förr då skulle det hållas hemligt så länge som möjligt att man var fästfolk. Det berättas om en sockenskräddare att när han och fästmön skulle ta ut lysning så gick de varsin väg till prästgården för att ingen skulle ana något i förväg. Innan vigseln fick ske måste

det lysas 3 söndagar i rad i kyrkan.

Ofta var friarvägen genom skogen snabbaste sättet att komma till sin käresta. Kanske fanns det farddårar utan bil på den tiden?

*Text Inger Dahlgren
Foto Leif Brunnegård*

Amatörarkeologer tränade för Loholmen

Arkeologstuderande Julia Källhult, till höger, och Erika Eliasson var två av grävvarna.

Inför kommande utgrävningar på Loholmen började ett gäng intresserade amatörarkeologer en fredag i början av maj ett "träningläger" vid Gräfsnäs gamla trädgårdar. Ni läste rätt, det står i en gammal text från 1686 att det hette trädgårdar utan d.

Utgrävningen på Loholmen ingår i Greve Gomerprojektet med Erik Samuelsson som projektledare. Erik fanns på plats som grävare, men ansvariga för arkeologigruppen som bildats är Lasse Johansson och Tommy Fröberg. Lasse satt i en liten minigrävare och gjorde förarbetet åt "arkeologerna" med sina murslevar och små spadar.

En av de som grävde var Åsa Söderberg från Långared som är lantmätare till yrket, men som också läser en arkeologikurs på distans.

-- Jag har alltid varit intresserad av arkeologi och tänkte satsa på det, men det är inte så lätt att få jobb så det får bli en hobby istället, sa Åsa och pekade på ett tiotal små

flaskor som hon grävt upp.

-- Det låg ju ett orangeri här och förmodligen är det flaskor med växtmediciner som åkte med när allt revs här 1990.

Julia Källhult hade med sig kompisen Erika Eliasson och de båda skrapade också i jorden när grävmaskinen gjort förarbetet.

-- Jag håller på att utbilda mig till arkeolog, sa Julia, som tillsammans med Erik Samuelsson är fyndansvarig för vad man hittar vid det gamla trädgårdsmästeriet.

Lars Johansson trodde inte att man skulle göra några större fynd, men det blir en bra övning för vad som komma skall med början den 30 juni på Loholmen.

Förutom medicinflaskorna hittade man några kraftiga tegelstenar, som Erik Samuelsson trodde härstammar från slottsruinen.

Curt Magnusson

Läsvärt i korthet

Äldre Västgöotalagen och dess bilagor. Utgivna av Föreningen för Västgöotalitteratur genom Per-Axel Wiktorsson. Band 1 och 2. Sammanlagt 677 sidor med faksimil av hela lagen plus bilagorna. Presenterar många nya fakta kring bokens tillkomst och männen bakom den.

Remmene socken del II. Herrljunga kommun. Komplettering av boken Remmene socken, Herrljunga kommun, 1991. Resultat av en studiecirkel 2004 – 2006. Inbunden i A4-format med 112 sidor.

Erikskrönikans diktare – ett försök till identifiering. Författare: Bengt R Jonsson. Förlag: Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Serie 1. Svenska skrifter. 94. 400 sidor som berättar om Tyrgils Kristinesson, som skall ha skrivit denna rafflande krönika om en av de blodigaste tiderna i vår historia.

Främmestad – vår hembygd 2011. Årsskrift utgiven av Främmestads Hembygdsförening. Redaktion: Tage Brolin, Viveka Wall och Eva Pettersson. 24 sidor om bl a om en rad kulturpersonligheter som Erik Petter Pettersson, Bengt Sandberg, Johan Olsson, Sofia Nyström och Hans Cederblom.

Svältornas fornminnesförening. Årsskrift 2011. Redaktion: Berit Andersson, Leif Brunnegård, Ingrid Holmgren, Stefan Svensson och Leif Tjärnefalk. 44 sidor om bl a bröllop, en barnmorska och missionär, men också om forna tiders brott.

Mimers brunn. Arkeologi, etnologi och historia i Västra Götaland. 2011 nr 2. Redaktör: Christina Ström. 52 sidor om bl a den ryska kejsarinnan från Toarp, Götiska förbundet och medeltida mat.

Disketten. Medlemstidning för Dis-Väst, en regionförening till Föreningen för datorhjälp i släktforskningen. Redaktör: Christina Claeson. 20 sidor om bl a ett kärleksdrama i Skövde som slutade i blodbad.

Husaby Hembygdsförenings årsskrift 2011. Redaktion: Göran Englund, Kjell Gustafsson, Ann-Marie Johansson, Sölve Johnsson och Kjell Johansson. Antalsidor: 48 med många bilder. Bland annat om berättaraftnarna, mjölkkor och kung Olofs mynt.

Hem och Hembygd. Tidskrift för Saleby, Trässberg och Härjevad 2010. Redaktör: Iréne Kårebäck. 30 sidor i A4, bl a om ifall intresset för gamla bilar är en hobby eller en kulturgärning.

Lidköpings-Bygden. Utgiven av S:t Nicolai Gille, Lidköping, julen 2010. Redaktör: Bengt Otterberg. 94 sidor i A4-format om bl a om vintertrav och bryggerier

i Lidköping.

Skara stiftshistoriska sällskap. Medlemsblad 2011:1. Redaktör: Johnny Hagberg. 20 sidor. Denna gång bl a Lewi Pethrus som psalmdiktare.

Bilder från Nossebro. Förr och nu. 22/10. Redaktion: Sigvard Eriksson, Bror Johansson, Rune Niklasson, Per-Arne Nordqvist, Inga-Lisa och Hasse Rydin. 34 sidor med många bilder. Bl a om storbyk och lakesjä hos mormor på Stallaholm.

Odensåkers Hembygdsförening. 2011. Dokumentationsgruppen: Ulla Berglund, Göran Andersson, Margareta Eklund, Lena Timander och Bernt Wilsson. 80 sidor. Bl a ställer ordföranden Jan-Olof Berglund frågan Hembygdsgårdens underhåll. Frivilligt oavlönat arbete eller gubbdagis?

Fristadsbygden 2011. Gammalt och nytt – Fristads Hembygdsförening. Redaktör: Ann-Britt Boman. 60 sidor med många färgbilder från verksamheten, men också artiklar om emigrantöden och minnen ur Emmas byrålåda.

Hans Menzing

Dödtapt den dagen fick vi tji

Husse hade tjänstemannens rätt till småviltjakt på Halle-Hunneberg. Vi var vid Fagerhult, kungens lunchställe, där jag satt mig i skogskanten ovanför vägskälet mot Grågåsen. Pilo gick ock väckte på nattspår i bortre inägokanten. Han redde ut krumelurerna och skrek i. Efter en stund kom en ”sistakulling”, en senfödd harunge. Stor som en pilsnerpava brukar vara jägarmåttet. Den gömde sig inom skotthåll under några buskar i diket vid vägskälet. När Pilo kom för nära fortsatte den sitt skuttande bortåt Grågåsvägen, av vägen upp i skogen, tillbaka ut på vägen och upp i skogen igen. Ett typiskt unghareträcklande, som gör dem ytterst svårdrivna. Jag har alltid varit fascinerad av att se hur en harpalt gör bort en vältränad hund. Samtidigt var det ett fint tillfälle till extra träning för jaktkamraten.

Ett par gånger till kom jösse fram och gömde sig i diket. Dessa upprepade besök på samma plats gjorde det än svårare för den noggranne beaglen att reda ut vittringen. Han tycktes se förebrående på husse. ”Varför skjuter du inte, så jag slipper det här eländet”. Men just det här krypet tänkte jag spara tills det blivit större framåt juletid, varför jag beslöt att koppla Pilo efter nästa bukt.

Det var fullt med buskar i vägkanten på den tiden, varför en hare hade gott skydd mot andra jägare än människan. Men nu gjorde denne sitt unga livs misstag. I

stället för att komma till sitt vanliga skydd i diket genade den ut över det öppna fältet. En grå skugga svepte ner från storskogen, duvhöken. Den slog mot haren, lyfte, tappade en gång innan den försvann med bytet in mellan träden. När Pilo kom fram till slagplatsen där vittringen upphörde, gav han en god illustration till vad en "dödtapt" är.

För en nutidsjägare är upplevelsen, att se en duvhök slå en hare, större än jaktsångers skottresultat. För våra förfäder var höken en konkurrent om maten. De gamle var tvungna att söka styra naturen mot största möjliga nytta för människan. Vi kan glädja oss åt att se naturen fungera så ursprungligt som möjligt.

När hund och husse traskade tillbaka till bilen i Grinnsjövägskälet, hade de olika inställning till dagens resultat. Hunden var synbarligen missbelåten med att inte ha fått ruska om en skjuten hare och få en smakbit av hjärta och lever. Husse kände den djupa tillfredsställelsen i upplevelsen av att ha fått ta del av naturens egna villkor för liv och död.

Göran Söderström

Västgötabygdens register 1946 - 2010

På Stifts- och Landsbiblioteket i Skara har man ett register för Västgötabygden 1946 - 2010. Det är avsett för att kunna läggas in i en databas framöver, men det krävs en del redigeringsarbete först. Vi har fått tillgång till registret och vi har bränt ett par CD-skivor. Den ena skivan kommer att finnas på vårt kansli i Vara. Om Du har några funderingar om någon artikel kan Du ringa Eva Mann så söker hon på skivan.

Den andra skivan kommer att finnas hos mig och den kan jag låna ut om Du behöver ha tillgång till registret för eget bruk. Registret är bibliotekets egendom och vi har inte rätt att skriva ut registret eller att på annat sätt utnyttja det i kommersiellt syfte. Här gäller lagen om upphovsmannarätt.

Det är en förmån för oss att få tillgång till detta register så här enkelt.

Leif Brunnegård

Brukar Du

berätta för vänner och bekanta att Du prenumererar på Västgötabygden? Ni har väl några färska tidningar liggande på Hembygdsgården? Västgötabygden är ett hjälpmedel för att göra reklam för Hembygdsrörelsen i Västergötland.

Redaktörsgrupp:

Ann-Britt Boman, Spireavägen 5, 513 35 Fristad
tel 033 - 26 19 21 e-post: annbritt.boman@telia.com
Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, 44793 Vårgårda,
tel 0322/66 10 26 e-post: vbn.red@tele2.se
Hans Menzing, ansvarig utgivare, Marumstorget 1,
532 32 Skara, tel 0511/12643,
e-post hans.menzing@telia.com

Övriga i redaktionskommittén:

Eva Bergström Hyenstrand, Carl von Linnés väg 2,
Skultorp, 541 55 Skövde, tel 0500 - 43 30 13,
e-post: hyenstrand@hotmail.com
Jan-Olof Berglund, Stora Rör, Nolgården 3,
54015 Våring, tel 0500-441105, 0708-420453,
e-post: j-o.berglund@telia.com
Bo Björklund, Hövägem 9 C, 446 32 Älvängen. tel
0303 - 74 98 78. e-post bo.bjorklund@risveden.com
Tage Brolin, Bäckaskog, Främmostad, 465 97 Nosse-
bro, tel 0512/531 50, e-post: tb.bygg-tjanst@telia.com.
Birgit Carlsson, Ljungås, 519 91 Istorp,
tel 070-620 66 66, e-post bisido@hotmail.com
Anna Faxgård, Bua Skogsslätt, 511 98 Hyssna, tel
0320 - 397 77, e-post anna.faxgard@telia.com
Per-Göran Persson, Östergården 1, 54066 Sjötorp,
tel 0501-50138, 070-7838079.
e-post pellep@telia.com

Förbundsordförande: Eva Bergström Hyenstrand.

Förbundssekreterare: Mona Lorentzson, Wallströmsli-
den 6, 463 71 Lödöse. Tel 0520 - 66 02 74
e-post: mona.lorentzson@gmail.com

Förbundskassör: Hugo Isaksson, Box 2067,
523 02 Timmele. Tel 0321 - 300 01.
e-post hugo.isaksson25@hotmail.com .

Kanslist:

Eva Mann, Västergötlands Hembygdsförbund, Box
15, 534 21 Vara, tel 0512-10550 fax 0512-339 42, bost.
0511-37 03 30,
Bankgiro 378-5383, Plusgiro 8 57 59-9,
Kansliets e-post: vasterg.hembygdsf@telia.com

Från tuff-tufftåg till X-2000

Foto Sune Svensson

Från mitten av 1800-talet och en bra bit in på 1920-talet var den stora järnvägsbyggerperioden. En stor händelse var byggandet av Västra stambanan som går mellan Göteborg och Stockholm. Stambanan byggdes i etapper och det första spadtaget togs utanför Alingsås den 30 april 1855. Den 3-4 november 1862 gick det första tåget mellan Södertälje Södra och Göteborg, Banan öppnades för trafik några veckor senare. Naturligtvis drogs vagnarna av ett ånglok. På våren 1926 elektrifierar man Västra stambanan. På 1940-talet åkte jag tåg mellan Floby och Vårgårda och då var det intressant att se ångloken på stationen i Herrljunga. Linjerna Herrljunga - Uddevalla och Herrljunga - Borås drogs av ånglok.

De första personvagnarna var inte så bekväma. Jag minns att det ända fram till början av 1950-talet fanns vagnar med träbänkar. Lamporna var inte tända under dagtid men när det började skymma tände konduktören lamporna. När man reste till Göteborg gick tåget genom några tunnlar och då blev det alldeles mörkt i vagnen. De vanliga vagnarna hade beteckningen 3:e klass men det fanns finare vagnar i tågen som gick mellan Stockholm och Göteborg, där fanns en 2-dra klass vagn. Om Kungen skulle åka tåg fick han åka i Kungavagnen som hade en kungakrona på sidan. Någon gång på 1990-talet togs Kungavagnen ur trafik och nu finns den på järnvägmuseet i Gävle.

Fram till 1948 fanns det två typer av persontåg. Det vanliga persontåget stannade på de flesta järnvägsstationerna. Snälltåget var ett snabbtåg som bara stannade vid de stora stationerna.

År 1948 kom ett nytt tåg på Västra stambanan. Det hette express-tåget Göteborgaren och kunde köra i 135 Km/tim, men högsta tillåtna hastighet var 130 km/timma. Tåget gjorde bara ett uppehåll och det var i Skövde. Det tog fem timmar att åka från Göteborg till Stockholm. Tåget gick från Göteborg kl 07.00 och efter sex timmar i huvudstaden var man tillbaka vid 23-tiden.

I september 1990 kom ett fartvidunder X2000. Naturligtvis var det Västra Stambanan som fick nymodigheten som kunde köras med 200 km/timma.

I december 2010 kom ett nytt regionaltåg i trafik. Det är ett tåg i två våningar.

Det har hänt mycket sedan 1855. Många linjer har byggts och tagits bort. Stationerna är obemannade och stinsen och hans personal ett minne blott

Leif Brunnegård